

Jacek R. Kubiak

PRZESTĘPCZOŚĆ I POLITYKA KARNA SĄDÓW W WĘGIERSKIEJ REPUBLICE LUDOWEJ

I. UWAGI WSTĘPNE

Na Węgrzech istnieje wieloletnia tradycja gromadzenia i publikowania statystyki kryminalnej oraz teoretycznej jej analizy. Sięga ona początków XIX wieku¹.

W czasach najnowszych tradycja ta załamała się jedynie w latach 1944—1956, kiedy to nie publikowano informacji o przestępczości i polityce karnej sądów. Od 1957 r. powrócono jednak do ujawniania podstawowych danych o prawomocnych skazaniach i wymierzonych karach w ramach roczników statystycznych (*Statisztikai Evkönyv*) wydawanych przez Centralny Urząd Statystyczny, przy czym w roczniku statystycznym w 1957 r. zawarto zbiorcze dane za okres od 1951 r., a częściowo nawet od 1948 r. Od połowy lat sześćdziesiątych w rocznikach statystycznych i w specjalnych informatorach wydawanych przez Prokuraturę Generalną i Ministerstwo Spraw Wewnętrznych zaczęto też publikować jednolitą statystykę milicyjno-prokuratorską obejmującą m.in. przestępstwa stwierdzone, ujawnionych sprawców przestępstw oraz przebieg postępowań przygotowawczych. Ponadto obok statystyki ogólnokrajowej wydawane są terytorialne statystyczne analizy przestępczości w niektórych komitatach (województwach)².

Od niedawna w literaturze węgierskiej rozważa się możliwości integracji obu statystyk (milicyjno-prokuratorskiej i sądowej) celem uzyskania w miarę pełnego i jednolitego obrazu rozmiarów przestępczości oraz sposobów postępowania ze sprawcami przestępstw na wszystkich etapach procesu karnego³

¹ Por. bliżej: J. Balazs: *A magyar brünygyi statisztika kialakulása es fejlödese (Powstanie i rozwój węgierskiej statystyki karnej)*, „Acta Universitatis Szegediensis”, t. 16, Szeged 1969. Por. też: J. Ho oz: *The sex of offender in the trend of criminality in Hungary after 1831*, „Acta Juridica Academiae Scientiarum Budapestensis”, t. 18, 1976.

² W Polsce (w INP PAN i w IBPS) dostępne są analizy, dotyczące Komitetu Szolnok i Bacs-Kiskum.

³ J. Balazs: *Vereinheitlichung der Kriminalstatistik in Ungarn*, „Acta Universitatis Szegediensis” t. 27, Szeged 1980, s. 91—93.

Tendencja ta nie świadczy jednak o przecenianiu wartości informacyjnej danych statystycznych⁴, gdyż szeroko wykorzystuje się także inne źródła wiedzy o przestępczości i polityce karnej sądów (m.in. badania aktowe, ankietowe i inne techniki socjologiczne). Szczególnie duży dorobek w tym względzie ma Państwowy Instytut Kryminalistyki i Kryminologii oraz niektóre ośrodki uniwersyteckie (zwłaszcza w Budapeszcie i w Szeged).

W sumie dostępne dane statystyczne pozwalają na prześledzenie dynamiki i struktury ujawnionych przestępstw, procesowej selekcji czynów i sprawców na etapie postępowania przygotowawczego w latach 1965—1985, a przede wszystkim w znacznie dłuższym okresie (1948—1984) dynamiki skazań sądowych osób dorosłych oraz kierunków polityki karnej sądów w zakresie wyboru rodzaju kary i jej wysokości.

II. ZMIANY W USTAWODAWSTWIE KARNYM

Formalnym czynnikiem oddziaływującym na kształtowanie się przestępczości i polityki karnej sądów są zmiany w ustawodawstwie karnym. Spróbujmy przeto, chociażby w ogólny sposób zwrócić uwagę na te akty prawne, które musiały taki wpływ wywrzeć. Niekiedy niezbędne też będzie zwrócenie uwagi na atmosferę społeczno-polityczną, która wyprzedzała lub towarzyszyła określonym rozwiązaniom prawnym.

W okresie restytucji monarchii po I wojnie światowej obowiązywał na Węgrzech k.k. z 1878 r. (tzw. Kodeks Csemegi)⁵, który począwszy od 1908 r. był kilkanaście razy zmieniany i uzupełniany⁶. Karami zasadniczymi przewidzianymi w tym kodeksie były: kara śmierci, pięć rodzajów pozbawienia wolności (ciężkie więzienie, więzienie, dom odosobnienia, roboty przymusowe, dom poprawczy), grzywna, karami dodatkowymi zaś: grzywna, pozbawienie stanowiska, praw politycznych, zakaz wykonywania określonego zawodu lub działalności, konfiskata, wydalenie. Pierwsza nowela do k.k. z 1908 r. wprowadziła możliwość warunkowego zawieszenia wykonania jednej z postaci kary pozbawienia wolności — domu odosobnienia — orzeczonej do 3 miesięcy oraz wyjątkowo kary grzywny.

W okresie umacniania się władzy regenta, admirała Horthyego a zwłaszcza

⁴ Co więcej, można raczej mówić o ich niedocenianiu. Np. Kadra kierownicza organów ścigania niezwykle krytycznie wyraża się o dotychczasowych sposobach wykorzystywania statystyki milicyjno-prokuratorowskiej (L. Nyerges: *Statystyka milicyjna w opinii kadry kierowniczej*, „Belügyi Szemle”. 1976, nr 1—według tłumaczenia w „Służbie MO” 1978, nr 4—5).

⁵ Nazwa pochodzi od autora projektu k.k. Karola Csemegi ówczesnego ministra sprawiedliwości. Na temat historii i losów tego kodeksu por. I. Andrejew: *Stulecie węgierskiego ustawodawstwa karnego*. „Państwo i Prawo”, 1979, nr 6.

⁶ Zmiany i nowelizacje k.k. miały miejsce w latach: 1908, 1913, 1914, 1915, 1920, 1924, 1928, 1934, 1940 i 1943.

w latach trzydziestych, rozmiary skazań sądowych wprawdzie rosły w tempie dość szybkim (z 6 994 w 1930 r. do 94 386 w 1938 r.), lecz współczynnik skazań na 100 tys. mieszkańców nie należał do wysokich (720 i 1096), a w każdym razie był dużo niższy niż w tym samym czasie np. w Jugosławii, Czechosłowacji i Polsce, a wyższy niż np. w Bułgarii.

Po zakończeniu II wojny światowej pierwszej nowelizacji kodeksu Csemegi dokonano w 1948 r. (ustawa nr XLVIII)⁷, w dwa lata później zaś wydano nową część ogólną k.k. (ustawa nr II z 1950 r.). Natomiast część szczególna kodeksu Csemegi obowiązywała aż do 1961 r.

Obok kodeksu Csemegi, w pierwszych latach powojennych obowiązywało na Węgrzech wiele ustaw dodatkowych⁸. Niektóre z nich miały duże znaczenie w praktyce organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości.

Jednym z pierwszych aktów legislacyjnych Tymczasowego Rządu Narodowego były dekrety nr 81 i 1440 określające wojenne i antynarodowe przestępstwa, kary za ich popełnienie oraz powołujące do życia specjalne sądy — sądy ludowe⁹. Sądy te obok kar przewidzianych przez k.k. z 1878 r. mogły stosować karę przymusowych ciężkich robót (kara zasadnicza) i konfiskatę mienia (kara dodatkowa). Siedmioosobowy skład sądu tworzyli przedstawiciele pięciu partii politycznych wyznaczonych przez Front Niepodległości Węgier oraz przedstawiciel Ogólnopaństwowej Rady Związków Zawodowych. Przewodniczącym kolegium sądu ludowego był sędzia zawodowy wyznaczony przez Ministra Sprawiedliwości. W późniejszym czasie skład sądu ograniczono do 5 osób. Sądem odwoławczym było Ogólnonarodowe Kolegium Sędziów Ludowych.

Sądy Ludowe zostały utworzone w 24 miastach i natychmiast rozpoczęły działalność. Już w dniu 3 lutego 1945 r., a więc w osiem dni po ogłoszeniu dekretu nr 81, zapadł pierwszy wyrok śmierci. W okresie swej prawie pięcioletniej działalności sądy ludowe osądziły ponad 50 000 osób. Według danych z 1949 r. sądy ludowe rozpoznały 4156 spraw. W 10930 sprawach

⁷ Na Węgrzech każdy akt prawny ma swój numer kolejny w zasadzie w danym roku, przy czym numeracja ta jest osobna dla każdego rodzaju aktów. Zgodnie z wieloletnią tradycją, ustawy są numerowane liczbami rzymskimi, a pozostałe akty arabskimi. Podstawowe akty prawne publikowane są w „Magyar Közlöny”.

⁸ Omawia je szczegółowo H. Ti bor: *A magyar büntetőjog különös reszbeli szabályai kialakulásának főbb vonásai 30 év jogfejlődésében (Podstawowe kierunki kształtowania się norm części szczególnej węgierskiego prawa karnego w świetle trzydziestoletniego rozwoju prawa)*, „Jogtudományi Közlöny”, 1975, nr 3—4, s. 199 i nast. Por. też: *Exposé Ministerial des motifs accompagnant le projet du code penal (motivation general)*, w: *Code penal de la République Populaire Hongroise*, Budapest 1962.

⁹ Ustawą nr VIII 1945 r. wymienionym aktom nadano moc ustawy. Jeszcze przed wydaniem przez Rząd Tymczasowy pierwszego dekretu o sądach ludowych (25 stycznia 1945) Szegedynski Komitet Narodowy w dniu 4 stycznia 1945 powstał Sąd Ludowy w Szeged. Powołanie specjalnych organów do osądzania przestępstw wojennych i antynarodowych wynikało z warunków układu o zawieszeniu broni.

zapadły wyroki uniewinniające w 20380 sprawach zaś wydano wyroki skazujące 22642 osoby, w tym 22228 osoby na kary pozbawienia wolności lub roboty przymusowe i 414 osób na karę śmierci. Wśród skazanych na karę śmierci znaleźli się m.in. b. premierzy Laszló Bârdossy, Bela Imrédy i Döme Sztójay, byli ministrowie Lajos Reméneji-Schnella i Lajos Szasz, przywódca faszystowskiej partii strzałokrzyżowców i były „wódz narodu” Ferenc Szalasi, były szef faszystowskiej policji politycznej i 2 generałów¹⁰. Od 1950 r. kompetencje sądów ludowych przejęły sądy powszechne.

Działalność sądów ludowych spotykała się z różnymi ocenami. Z jednej strony opinia publiczna żądała na łamach prasy bardziej surowych wyroków, z drugiej zaś duchowieństwo domagało się darowania win i wysuwało pogląd, że zgodnie z zasadą *nullum crimen sine lege* i *mulla pena sine lege*, nie można karać za czyny, które w chwili popełnienia nie były uznawane za przestępstwa i nie były zagrożone karą. Duchowieństwo, a zwłaszcza zwierzchnik kościoła katolickiego kardynał Mindszenty, domagało się rozwiązania sądów ludowych i przywrócenia instytucji sądów przysięgłych¹¹.

Walka polityczna o władzę i trudny okres odbudowy gospodarczej kraju sprawiły, że duże znaczenie w strukturze skazań odgrywały przestępstwa polityczne i ekonomiczne. Ściganie i karanie tych pierwszych umożliwiały przede wszystkim ustawa nr VII z 1946 r. o ochronie demokratycznego ustroju państwowego i republiki, drugich zaś rozporządzenie nr 8"800 z 1946 r. o ochronie ustroju ekonomicznego, ukierunkowane m.in. na zwalczanie sabotażu i spekulacji. Oba akty prawne przewidywały bardzo surowe sankcje, z karą śmierci włącznie. Sprawy o sabotaż, spekulację oraz o inne przestępstwa gospodarcze, uznane wówczas za najbardziej niebezpieczne, rozpoznawane były zgodnie z ustawą nr XXIII z 1947 r. przez specjalne składy sądu (tzw. sądy robotnicze, składające się z 4 ławników — pracowników wielkich zakładów przemysłowych — i sędziego zawodowego) w postępowaniu noszącym cechy jednocześnie uproszczonego i doraźnego. Rozporządzenie nr 8800 z 1946 r. wspomagały przepisy karne dotyczące ochrony kolejnych planów gospodar-

¹⁰ V. Miklos: *A nepbiraskodasról és igazoló eljárásokról (Sądy ludowe i świadectwa procesów)*, „Allam es Jogtudomány”, 1970, nr 2, s. 36—40; H. Donath: *Przemiany ustrojowo-prawne na Węgrzech 1939—1949*, Wrocław 1978, s. 89—90.

¹¹ H. Donath: *op. cit.*, s. 90. Kardynał Mindszenty, zwolennik rozwiązania sądów ludowych, został postawiony przed sądem w 1948 r., oskarżony o zdradę stanu, szpiegostwo oraz małwersacje i — skazany na dożywotnie pozbawienie wolności. W 1953 r. złagodzono mu karę i zamieniono na areszt domowy. W październiku 1956 r. został odbity przez żołnierzy węgierskich spod straży służby bezpieczeństwa, a 30 października zrehabilitowany. Tłem wysuniętego przeciwko niemu oskarżenia był ostry konflikt z władzą w związku z upaństwowieniem szkół katolickich. W przeddzień głosowania nad ustawą o sekularyzacji szkół (czerwiec 1948 r.) Mindszenty zagroził ekskomunikowaniem wszystkich tych posłów, którzy będą głosowali za jej przyjęciem. Po przegłosowaniu ustawy Mindszenty nakazał bicie w dzwony wszystkich kościołów na znak protestu. Por. J. R. Nowak: *Węgry 1939 -1974*, Warszawa 1975, s. 152.

czych (rozporządzenie nr 14200 z 1947 r. — plan trzyletni i dekret nr 4 z 1950 r. — plan pięcioletni) oraz spółdzielni produkcyjnych (rozporządzenie nr 2560 z 1949 r.)¹².

Pod koniec II połowy lat czterdziestych, wkrótce po zwycięstwie w wyborach bloku lewicy, zjednoczeniu się węgierskiego ruchu robotniczego i wyborze na sekretarza Węgierskiej Partii Pracujących Matyasa Rakosiego mieniącego się nie bez podstaw najlepszym uczniem Stalina¹³, zaczęło się kształtować zjawisko podejrzliwości organów bezpieczeństwa wobec szerokich kręgów obywateli, łamania praworządności, sztucznego powiększania obszaru przestępstw politycznych i wyolbrzymianiu wagi przestępstw kryminalnych. Co roku wszczynano dochodzenia wobec ponad 300 tys. osób¹³, a wobec ponad 100 tys. osób zapadały wyroki skazujące. Towarzyszyła temu surowa represja sądowa. Zjawisko to zapoczątkowane w końcu 1948 r. trwało do czerwca 1953 r. (plenium KC WPP), a częściowo nawet do października 1956 r. Rozpoczęło się od prześladowania członków dawnych partii opozycyjnych, głównie wpływowej Partii Drobnych Rolników, a następnie także dawnych przywódców Partii Socjaldemokratycznej oraz członków byłego kierownictwa Węgierskiej Partii Komunistycznej. Pierwszym głośnym tego wyrazem stało się fałszywe oskarżenie ministra spraw zagranicznych László Rajka oraz 19 innych osób o szpiegostwo na rzecz Jugosławii, zamiar zamordowania przywódców politycznych i obalenia republiki. Dnia 24 VI 1949 r. Rajk na podstawie ustawy nr VII z 1946 r. o ochronie demokratycznego ustroju państwowego i republiki — po wymuszonym przyznaniu się do winy — skazany został na karę śmierci. Wraz z nim skazano na karę śmierci jeszcze dwóch oskarżonych (T. Szönyi, A. Szalalia), pozostałych siedemnastu zaś na karę więzienia od 9 lat do dożywocia. W krótkim czasie po procesie „grupy Rajka” skazanych zostało na karę śmierci bądź długoletnie więzienie bardzo wielu działaczy państwowych (m.in. Gy. Kallai — minister spraw zagranicznych w latach 1949—1951, O. Ries — minister sprawiedliwości w latach 1945—1950), różnych partii politycznych, w tym lewicy (m.in. Kádár, Marosan, Kiskazi, wiceminister oborny narodowej gen. G. Pálfi i kilkunastu innych generałów). Na podstawie fałszywych dowodów aresztowano i skazano nawet formalnie pierwszą osobę w republice — przewodniczącego Rady Prezydialnej

¹² T. Kiraly: *Więgierskoje Ugołowno-processualnoje prawo w period ot 1945 do 1975 w: Razwitiije gosudarstwa i prawa na protiaženii istiekszych 30 let w Więgierskoj Narodnoj Rjespublikie*, Budapeszt 1975, s. 126; T. Lukacz: *Tridcatletije więgierskiego prawosudija (1945—1975, ibidem*, s. 1979. Do idei specjalnego składu sądu nawiązano w 1956 r.

¹³ Charakterystyczna jest także liczba doniesień o przestępstwach. Jeszcze w latach 1951—1953 wyniosła ona kolejno: 374463 (3992 na 100 tys. mieszkańców), 403130 (4261), 366400 (3841). Od 1954 r. spadła grubo poniżej 300 tys. rocznie. Wszystkie dane liczbowe i procentowe zawarte w niniejszym opracowaniu bez bliższego podania źródła pochodzą z roczników statystycznych (Statisztikai Evkönyv), dane porównawcze zaś z niepublikowanej pracy autora *Przestępczość i polityka karna w europejskich państwach socjalistycznych (maszynopis)*.

WRL — A. Sakasitsa. Większość niesłusznie skazanych została w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych zrehabilitowana.

Innym zjawiskiem końca lat czterdziestych i początku pięćdziesiątych, które wpływało na rozmiary i strukturę skazań sądowych, były liczne sprawy karne związane z planową gospodarką, naruszaniem dyscypliny pracy, przymusową kolektywizacją rolnictwa i dostawami obowiązkowymi, a przede wszystkim zaś z karaniem najdrobniejszych nawet kradzieży mienia społecznego.

Ustawą nr II z 1950 r. wprowadzona została nowa część ogólna k.k., przy czym dalej korzystano z przepisów części szczególnej k.k. z 1878 r. Te ostatnie były ponadto wzbogacone o szereg aktów dodatkowych (w tym zwłaszcza o dekret nr 24 z 1950 r. o ochronie własności społecznej, bardzo surowo traktujący wszelkie postacie zaboru mienia, zmieniony dekretem nr 11 z 1956 r., ustawę nr V 1950 r. o ochronie pokoju, dekret nr 21 z 1951 r. o ochronie tajemnicy państwowej i służbowej), przepisy zaś części ogólnej — o dekret nr 12 z 1952 r. statuujący warunkowe zwolnienie.

Część ogólna k.k. z 1950 r. (wielokrotnie później nowelizowana) znacznie : rozszerzyła możliwości warunkowego zawieszenia wykonania kary więzienia lub grzywny oraz wprowadziła nowy środek — pracę poprawczo-wychowawczą (na okres od 1 miesiąca do 2 lat), którą sąd mógł orzec za przestępstwa zagrożone karą więzienia do 5 lat. Karami zasadniczymi pozostała kara śmierci oraz jeden rodzaj kary więzienia orzekany na okres od 30 dni do lat 15 albo dożywotnio, karami dodatkowymi zaś — które w przypadkach wskazanych przez ustawę mogły być także karami zasadniczymi — grzywna (w granicach od 10 forintów do 50 tys. forintów), przepadek i konfiskata majątku, zakaz działalności publicznej i zakaz wykonywania zawodu oraz wydalenie z republiki (§ 30 k.k.).

Klasyfikacja przestępstw na zbrodnie (*bimteteti*), występki (*vetség*) i wykroczenia (*bihâgás*) znana części ogólnej k.k. z 1878 r. została w 1950 r. odrzucona¹⁴, co jednak nie wiązało się z żadnymi przesunięciami we właściwości organów rozpoznających wykroczenia o charakterze kryminalnym¹⁵.

¹⁴ Podkreśla to I. Andrejew: *Zarys prawa karnego państw socjalistycznych*, Warszawa 1975, s. 76. Historię klasyfikacji przestępstw w prawie węgierskim przedstawia L. Szük: *Die Klassifizierung der Verbrechen nach Ihrer Schwere*, „Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis”, t. 16, 1972, s. 169 i nast.

¹⁵ Węgierski system orzecznictwa w sprawach o wykroczenia był wówczas w znacznym stopniu zbliżony do klasycznego systemu austriackiego, którego podstawową cechą jest podział wykroczeń na dwie grupy. Grupa obejmująca poważniejsze wykroczenia (z reguły o charakterze kryminalnym) jest zawarta w k.k. i poddawana orzecznictwu sądowemu, natomiast grupa drobniejszych wykroczeń (z reguły o charakterze administracyjno-porządkowym) jest uregulowana w innych przepisach (na Węgrzech ustawą z 1979 r.) i należy do właściwych organów administracji, których orzeczenia nie podlegają kontroli sądowej (J. Skupiński: *Model polskiego prawa o wykroczeniach*, Wrocław 1974 s. 57 i nast.; idem: *Uwagi wstępne do Prawa*

Dopiero w 1953 r. i 1955 r., w związku z powszechną krytyką zakresu penalizacji, pewne rodzaje dawnych drobnych wykroczeń kryminalnych (w tym także przeciwko mieniu) uczyniono przekroczeniami administracyjnymi i przekazano do właściwości rad narodowych, milicji i organów administracji, jednocześnie odbierając tym organom prawo orzekania kary pozbawienia wolności za wszelkie przekroczenia administracyjne. Ten ostatni stan rzeczy utrzymał się do 1962 r. Skutkiem wyłączenia z kręgu przestępstw zaboru mienia społecznego o wartości nie przekraczającej 30 forintów w 1953 r. i podwyższenia tej kwoty do 200 forintów w 1956 r., nastąpił znaczny spadek liczby skazań sądowych. Czyny te przeszły do właściwości organów poza-sądowych i obciążły statystykę przekroczeń administracyjnych.

Pod koniec I połowy lat pięćdziesiątych i w II połowie tych lat na rozmiary skazań sądowych i kierunki polityki karnej wpływała z jednej strony atmosfera polityczna i wydarzenia związane z przebiegiem i charakterem odnowy życia społeczno-politycznego po czerwcu 1953 r., a zwłaszcza z wydarzeniami w październiku 1956 r., z drugiej strony zaś ustawodawstwo wyjątkowe wprowadzone w 1956 r. i 1957 r.

Uparte hamowanie i sabotowanie niezbędnych zmian społecznych, gospodarczych i politycznych przez grupę Rakosiego-Gerö, a nawet powrót do dawnej, skompromitowanej polityki powodowały rosnący sprzeciw przeważającej części społeczeństwa węgierskiego. Wzmagały go nader powierzchowne posunięcia dla likwidacji naruszeń praworządności. Znamienny był fakt, że do października 1956 r. w niewielkim stopniu zmniejszała się liczba więźniów. Jeśli przeciętną liczbę więźniów 1951 r. przyjąć za 100%, to w kolejnych latach wynosiła¹⁶.

1952 r. — 165,1%,
1953 r. — 162,0%,
1954 r. — 109,0%,
I VIII 1955 r. — 165,5%,
I XI 1955 r. — 174,5%,
I XII 1955 r. — 166,0%,
I I 1956 r. — 143,5%,
I II 1956 r. — 135,6%,
I III 1956 r. — 131,2%,
I X 1956 r. — 86,1%.

Wielu niesłusznie uwięzionych (m.in. J. Kádár) musiało czekać od czerwcowego plenum KC WPP w 1953 r. jeszcze rok lub dwa na swe uwolnienie,

o wykroczeniach w europejskich państwach socjalistycznych, t. I, Wrocław 1975, s. 71). Kształtowaniu się i podziałowi kategorii wykroczeń wiele miejsca poświęca M. Gabor: *A Kihágás intézmenyl (Instytucja wykroczeń)*, „Allam es igazgatás”, 1980, nr 8 i 9.

¹⁶ I. Glaser: *A szabadságvesztes büntetés vegrehajtása (Wykonanie kary pozbawienia wolności)*, Budapest 1975, s. 145, 153—154.

i to bez oficjalnej rehabilitacji. Pełen wymowy jest także fakt, że dopiero 13 X 1956 r. aresztowano b. ministra spraw wewnętrznych, M. Farkasa, bezpośrednio odpowiedzialnego za brutalne łamanie praworządności.

Dramatyczny przebieg manifestacji w Budapeszcie 23 X 1956 r. spowodował wprowadzenie przez Radę Ministrów następnego dnia stanu wyjątkowego w stolicy, a w godzinach popołudniowych zwrócenie się o pomoc zbrojną do oddziałów radzieckich stacjonujących na Węgrzech. Po krótkich walkach z ludnością, na żądanie Rady Ministrów pod przewodnictwem Imre Nagya — wybranego tego dnia na miejsce A. Hegedüsa — oddziały radzieckie wycofały się z ulic Budapesztu. W dniu 24 i 25 trwały natomiast walki wewnętrzne w stolicy i większych miastach na prowincji, a jednocześnie kontynuowano rozmowy rządu z powstańcami mające na celu polityczne rozwiązanie konfliktu. Dnia 25 X odwołano stan wyjątkowy. Ogłoszono czasowe zawieszenie broni poparte obietnicą pełnej amnestii dla walczących. W dwa dni później I. Nagy, z którego nazwiskiem związana była odnowa życia społeczno-politycznego po 1953 r., sformułował nowy rząd z udziałem przedstawicieli dawnych (sprzed 1948 r.) partii opozycyjnych. Dnia 28 X rozwiązało się kierownictwo Węgierskiej Partii Pracujących. W tym samym dniu I. Nagy uznał za słuszne i spełnił jedno z żądań powstańców, ogłaszając, że powstanie ma charakter rewolucji narodowo-demokratycznej. Dnia 30 X Nagy oficjalnie proklamował wprowadzenie systemu wielopartyjnego, w dniu następnym zaś bez uzyskania formalnej decyzji parlamentu ogłosił wystąpienie Wigier z Układu Warszawskiego, «neutralność kraju i zwrócił się do ONZ o zagwarantowanie tego statusu. W tym samym dniu doszło do zaostrzenia sytuacji w Budapeszcie w związku z zaatakowaniem przez tłum siedziby partii, zastrzeleniem sekretarza Komitetu i części broniących siedziby członków partii, żołnierzy i milicjantów. W cztery dni później grupa działaczy komunistycznych pod przewodnictwem J. Kádára, oceniając posunięcia I. Nagya jako rewizjonistyczne, dotychczasowy przebieg wydarzeń, zaś jako kontrewolucję utworzyła w Szolnok Rewolucyjny Rząd Robotniczo-Chłopski, który ponownie wystąpił do dowództwa wojsk radzieckich o pomoc. W dniach 4—5 X rozpoczął się pogromi powstańczych oddziałów zbrojnych i wypieranie z Budapesztu. W dwa dni później w parlamencie nastąpiło oficjalne zaprzysiężenie Rewolucyjnego Rządu Robotniczo-Chłopskiego.

W tragicznych dniach października i listopada wymiar sprawiedliwości nie funkcjonował, a nawet częściowo został przejęty przez powstańców¹⁷. Przez jakiś czas szerzyło się bezprawie ; ludność dopuściła się 234 samosądów przede wszystkim na tzw. awoszach — funkcjonariuszach byłej Policji do

¹⁷ A. Antalfi: *Gosudarstwo i vlast na protiaženii istiekszych 30 let w Wiengier skoj. Narodnoi Riespublikie*, w: *Razwitiije gosudarstwd i prawa...*, s. 30 i nast. ; T. Łukasz: *Tridsatletije wiengierskogo prawosudija (1945—1975)*, *ibidem*, s. 183; I. Glaser: *A szabadságvesztés...*, s. 155—158.

Spraw Bezpieczeństwa (AVH— Allamvedelmin Hátoság) i członkach Węgierskiej Partii Pracujących. W ciągu kilku dni po 23 X samowolnie uwolniono z więzień według jednych źródeł ponad 17 tys. skazanych, a według innych 3324 skazanych za przestępstwa polityczne i 9962 skazanych za przestępstwa pospolite, tworząc z ich części specjalne oddziały powstańcze¹⁸.

Jednym z pierwszych aktów ustawodawstwa wyjątkowego nowej władzy była wydana 12 XI uchwała Rady Ministrów nr 22 o postępowaniu uproszczonym przed sądami. Od postępowania zwyczajnego różniło się ono specjalnym składem sądu, szybkością postępowania i jego odformalizowaniem (np. brak aktu oskarżenia, obowiązkowego posiedzenia przygotowawczego).

W dniu 11 XII 1956 r. uchwałą RM nr 28 czasowo wprowadzono postępowanie doraźne m.in. w sprawach o zabójstwo, grabież, podpalenie, świadome uszkodzanie urządzeń w zakładach użyteczności publicznej lub służących żywotnym potrzebom ludności, za nielegalne posiadanie broni, amunicji i materiałów wybuchowych. Postępowanie toczyło się przed trybunałem wojskowym i innymi organami sądowymi wyznaczonymi przez Radę Ministrów. Zamiast sankcji z części szczególnej k.k., sądy doraźne władne były do orzeczenia kary śmierci lub na wniosek oskarżyciela publicznego kary pozbawienia wolności od 10 do 15 lat albo też 20 lat. W przypadku negatywnej opinii sądu co do ulaskawienia skazanego, kara śmierci była wykonywana w ciągu 2 godzin. Obowiązywanie postępowania doraźnego było kilkakrotnie przedłużane i ostatecznie zniosła je uchwała RM nr 62 z listopada 1957 r. Warto wskazać, że działalność sądownictwa doraźnego tylko częściowo znajduje odzwierciedlenie w oficjalnych danych statystycznych z 1956 r. i 1957 r.

W dniu 14 XII 1956 r. rozporządzeniem RM nr 30 wprowadzono na terenie całego kraju zakaz zgromadzeń i manifestacji bez uprzedniego zezwolenia milicji. Organizatorzy nielegalnych zgromadzeń i manifestacji podlegali karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 5 lat, ich uczestnicy zaś do 1 roku pozbawienia wolności.

Rozporządzeniem RM nr 31 z 1956 r. wprowadzono możliwość internowania osób zagrażających bezpieczeństwu i porządkowi publicznemu, a także osób zakłócających niebezpiecznie proces produkcji i funkcjonowania komunikacji.

Ze względu na to, że w ciągu listopada 1956 r. opuściło Węgry około 200 tys. osób (w tym wielu wybitnych naukowców, fachowców, kilka tysięcy studentów) 29 XI tegoż roku wydano akt amnestyjny dla osób, które nielegalnie przekroczyły granicę pomiędzy 23 X 1956 r. a 29 XI tegoż roku i powrócą do kraju do 31 III 1957 r. Jednocześnie na początku 1957 r. (uchwała iRM nr 12) zaostrzono i uzupełniono dotychczasowe przepisy

¹⁸ *Węgry. Dokumenty i materiały lipiec 1956 — czerwiec 1957*, Warszawa 1983, s. 42, 232—233.

o odpowiedzialności karnej za nielegalne przekroczenie granicy (tj. ustawę nr XLVIII z 1948 r. i dekret nr 12 z 1954 r.) W szczególności dążono do zapobieżenia ucieczkom za granicę osób, które za czynny udział w organizacji i odpowiedzialne za przebieg wydarzeń po 23 X 1956 r. miały odpowiadać przed sądem.

W 1957 r. tuż po opuszczeniu ambasady jugosłowiańskiej, do której schronił się, został aresztowany Imre Nagy. Po długotrwałym postępowaniu karnym został on wraz z grupą najbliższych współpracowników (M. Gileszem i J. Siladi) skazany na karę śmierci pod zarzutem zorganizowania spisku zmierzającego do obalenia władzy ludowej (§ 1 ustawy nr VII z 1946 r. o ochronie demokratycznego ustroju państwowego i republiki). Dnia 17 VI 1958 r. wyrok na I Nagy został wykonany. Na karę śmierci został skazany także m.in. były minister obrony narodowej w rządzie Nagya gen. brygady Pál Maléter.

W styczniu 1957 r. uchylono postępowanie uproszczone, wprowadzając w to miejsce tzw. wyjątkowe postępowanie karne przed specjalnym składem sądu powoływanym przy sądach wojewódzkich, wojskowych i przy Sądzie Najwyższym. Ławnicy orzekający w tym składzie mianowani byli na rok przez Radę Prezydialną WRL. Sprawy „o przestępstwa naruszające rozwój narodowo-demokratycznej konsolidacji” rozpoznawane były bez aktu oskarżenia, w zasadzie zaś jedyne rodzaje kar, jakie mogły stosować te sądy, to kara śmierci albo kara pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż 5 lat. Odwołania rozpoznawała specjalna izba Sądu Najwyższego w składzie dwóch sędziów zawodowych i trzech ławników.

Wypaczenia z końca lat czterdziestych i początku pięćdziesiątych były na Węgrzech zdecydowanie najcięższe spośród wszystkich europejskich państw socjalistycznych. Sprawily one, że nowe kierownictwo partyjne i rządowe po 1956 r. od pierwszej chwili zdecydowanie odcięło się od polityki doby Rákosiego.

Konsolidacji społeczeństwa po wydarzeniach z października 1956 r. m.in. służyła wydana w marcu 1960 r. szeroko zakrojona ustawa o amnestii, z której skorzystało m.in. wielu intelektualistów skazanych za rolę odegraną w tragicznym październiku. W trzy lata później, kolejna ustawa o amnestii objęła większość osób skazanych za wydarzenia z 1956 r. w tym m.in. szereg współpracowników w rządzie Nagya.

Zarówno konsolidacji społeczeństwa, jak i konsekwentnemu rozliczaniu osób winnych błędów z okresu panowania grupy Rákosi-Gerö, służyła podjęta w 1962 r. decyzja Plenum KC WSPR o wykluczeniu z partii i odwołaniu ze stanowisk w aparacie bezpieczeństwa, prokuraturze i sądownictwie osób najbardziej odpowiedzialnych za wypaczenia w socjalistycznej praworządności. Nie była ona bez znaczenia dla atmosfery pracy organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości.

Trwające od 1955 r. prace nad projektem nowego k.k. zostały zakończono-

ne w 1960 r. W roku następnym został uchwalony nowy k.k. (ustawa nr V z 1961 r.), który wszedł w życie 1 VII 1962 r.

K. k. z 1961 r. nie dokonał głębszych zmian w strukturze i instytucjach prawa karnego oraz w zakresie penalizacji czy też depenalizacji zachowań¹⁹. Utrzymał karę śmierci, podkreślając jej wyjątkowość (§ 64 ustęp 2) i przewidując tylko jako sankcję alternatywną pozbawienia wolności na okres od 10 do 15 lat, zniósł dożywotnie pozbawienie wolności; wprowadził jako kary zasadnicze pracę poprawczo-wychowawczą (podnosząc dolny próg do 3 miesięcy i obniżając górny do 1 roku i 6 miesięcy) i grzywnę (podwyższając dolny próg do 100 forintów i pozostawiając bez zmian górny) oraz wprowadził jako kary dodatkowe pozbawienie praw publicznych (mieszczące w sobie dawny zakaz działalności publicznej) i wysiedlenie. Istotne znaczenie praktyczne miało też wprowadzenie nowych środków ochronnych i wychowawczych.

Pomijając możliwości zmiany rodzaju kary, jakie stwarzała część ogólna k.k. wskazać należy, że aż w 81% zagrożeń części szczególnej k.k. występowała wyłącznie kara pozbawienia wolności, w 16,7% kara pozbawienia wolności alternatywnie z karami bez pozbawienia wolności i tylko w 2,3% sankcji wyłącznie kary bez pozbawienia wolności²⁰.

Liczne nowelizacje k.k. dokonane w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych oraz ustawodawstwo dodatkowe w różnym kierunku oddziaływały na kształtowanie się przestępczości zarejestrowanej oraz na kierunki sądowego obrachunku ze sprawcami przestępstw.

Utworzenie w 1963 r. (dekret nr 24 z 1962 r.) sądów społecznych (w miejsce działających od 1956 r. społecznych sądów robotniczych w niektórych zakładach przemysłowych), które mogły rozpoznawać sprawy o drobne przestępstwa, zwłaszcza przeciwko mieniu społecznemu, przekazane im przez prokuratora lub sąd, a na podstawie nowelizacji dokonanej w 1975 r. (dekret nr 24) przekazanych także przez milicję, w nieznacznym stopniu włynęło na rozmiary skazań sądowych. Sądy społeczne nie wykazywały bowiem zbyt dojrzałości i aktywności²¹, w związku z czym na początku przekazano im około 21% spraw, w których stwierdzono przestępstwa, a później 0,1—0,2%. Towarzyszyło temu przekonanie, że włączanie do rozstrzygnięcia o niektórych czynach karalnych sądów społecznych lub innych organi-

¹⁹ T. Kiraly: *Nowy kodeks karny Węgierskiej Republiki Ludowej*, „Państwo i Prawo”, 1963, nr 11, s. 718.

²⁰ E. Eysselt: *Tresti bez odnèti svobody v systemu trestnich sankci v socialistických statech*, „Socialisticka Zakonnost” 1980, nr 8, s. 460.

²¹ M. Rybicki: *Sądy społeczne w europejskich państwach socjalistycznych*, Warszawa 1974, s. 162; D. Woko: *O nowom uregulowaniui obszczestwiennogo suda*, „Acta Juridica”, t. 22, 1980, s. 182; Sposoby społecznego przeciwdziałania przestępczości poza postępowaniem karnym (referat Węgier na posiedzeniu I sekcji V Kongresu Kryminologicznego Państw Socjalistycznych, 1978, mat. powielony).

zacji społecznych jest niezgodne z wykonywaniem wymiaru sprawiedliwości wyłącznie przez sądy państwowe, a ponadto prowadzi do rozerwania jednolitej koncepcji prawa karnego.

Dekret nr 6 z 1966 r. modyfikujący niektóre przepisy części szczególnej k.k. wpłynął na zmniejszenie się zarejestrowanych rozmiarów przestępstw przeciwko rodzinie, młodzieży i moralności seksualnej oraz przeciwko mieniu społecznemu²². Znowelizowany § 275 k.k. dotyczący niealimentacji umożliwił organom ścigania zawieszanie postępowania karnego w razie dopełnienia przez podejrzanego obowiązku alimentacyjnego. Dotychczas takie możliwości miał tylko sąd na posiedzeniu przygotowawczym. W ten sposób liczba ujawnionych przestępstw niealimentacji zmniejszyła się z 3175 w 1966 r. do 2619 w 1967 r.

W odniesieniu do przestępstw przeciwko mieniu społecznemu stworzona została możliwość niewszczywania postępowania karnego, wówczas gdy straty przekraczają 200, lecz nie przekraczają 500 forintów. Sprawca odpowiadał wtedy dyscyplinarnie. Dotychczas istniała wprawdzie także możliwość zastosowania sankcji dyscyplinarnych, lecz nie było możliwości niewszczywania postępowania karnego, czyn ukarany dyscyplinarnie zaś traktowano w statystyce organów ścigania jako przestępstwo wykryte.

Inne zmiany wprowadzone dekretem nr 16 z 1966 r., jakie wywarły wpływ na statystyczne rozmiary przestępczości, to zaliczenie do wykroczeń administracyjnych: przywłaszczenia powierzonego mienia, którego wartość nie przekracza 200 forintów, niedbalstwa powodującego szkody w mieniu nie przekraczające 500 forintów oraz lekkomyślnego zniszczenia mienia społecznego.

Ogółem zmiany te spowodowały zmniejszenie się ujawnionych przestępstw przeciwko mieniu społecznemu z 31256 w 1966 r. do 27803 w 1967 r.

Kolejny, kilkutyсяczny spadek przestępstw przeciwko mieniu społecznemu i indywidualnemu związany był z kodeksem wykroczeń (ustawa nr I z 1968 r.), który podniósł granicę wartości mienia, którego zabór traktowany jest jako wykroczenie, z 200 do 500 forintów.

Nowela do k.k. z 1971 r. (dekret nr 28) dokonała bardzo wielu zmian zarówno w części ogólnej, jak i szczególnej²³. Przywrócony został podział na zbrodnie i występki²⁴, którego konsekwencje dotyczyły przede

²² Szczegółowo kwestie te analizuje G. David: *Zmiany w przestępczości*. „Belügyi Szemle”, 1979, nr 2 (cyt. według tłumaczenia w „Służbie MO”, 1980, nr 6, s. 768—769).

²³ Por. bliżej: E. Zielińska: *Nowe tendencje w ustawodawstwie i orzecznictwie karnym krajów socjalistycznych (1970—1975)*, „Nowe Prawo” 1976, nr 7—8; G. Racz: *Die neuste Entwicklung des Ungarischen Strafrechts*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, z. 63, 1974, s. 217 i nast.

²⁴ Zbrodnią jest umyślne przestępstwo, za którego dokonanie grozi pozbawienie wolności powyżej 1 roku, a także przestępstwo nieumyślne, za którego dokonanie grozi pozbawienie wolności powyżej 3 lat.

wszystkim sposobu wykonania kary pozbawienia wolności, warunkowego skazania i warunkowego zwolnienia. Przywrócono także karę dożywotniego więzienia, uchylono zaś karę śmierci za przestępstwa przeciwko mieniu. Do systemu kar wprowadzono pozbawienie prawa prowadzenia pojazdów mechanicznych. Zaostrzono zasady odpowiedzialności recydywistów i rozszerzono krąg przestępstw, przy popełnieniu których recydywę uważa się za znamię kwalifikujące. Podniesiono dolną granicę kary pozbawienia wolności za niektóre najczęściej popełniane występki.

Większość modyfikacji w części szczególnej dotyczyła przestępstw przeciwko mieniu oraz przestępstw komunikacyjnych. Między innymi kradzieże do 500 forintów dokonane w jednostkach samoobsługowych handlu, kwalifikowane dotąd jako wykroczenia, stały się przestępstwami. Ta nowa regulacja spowodowała od razu w 1972 r. wzrost liczby ujawnionych przestępstw przeciwko mieniu społecznemu o około 8 tysięcy. Po upływie roku, dekretem nr 14 z 1973 r. powrócono do poprzedniej regulacji, co znów spowodowało zmianę liczby przestępstw przeciwko mieniu społecznemu.

Nowe unormowanie przestępstw komunikacyjnych, a zwłaszcza odstąpienie od karalności tzw. bezskutkowego (nie powodującego śmierci lub ciężkiego uszkodzenia ciała) zagrożenia bezpieczeństwa ruchu, spowodowało zmniejszenie się w 1972 r. o kilka tysięcy przestępstw drogowych. Ów spadek byłby zapewne jeszcze większy, gdyby nie został w pewnym zakresie zneutralizowany spenalizowaniem w tym samym czasie jazdy rowerem i wozem konnym w stanie nietrzeźwym po drogach publicznych²⁵. Od unormowania tego odstąpiono jednak w k.k. z 1978 r. (ustawa nr IV).

Bardzo ważne znaczenie dla praktyki sądowej miała uchwała nr 14 Rady Prezydialnej WRL z 1973 r. o prawno-politycznych zasadach stosowania prawa. Wskazano w niej m.in., że wobec osób, które dopuściły się przestępstwa o niewysokim społecznym niebezpieczeństwie, które dotychczas nie były karane i prowadziły nienaganny tryb życia, należy umorzyć postępowanie karne już w stadium postępowania przygotowawczego, stosując upomnienie. Jeśli zaś sprawa trafi do sądu należy wymierzyć karę grzywny, pracy poprawczej albo też zastosować warunkowe zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności²⁶.

Niejako uzupełnieniem tej uchwały był dekret nr 14 z tego samego roku, na mocy którego znacznie rozszerzono możliwości stosowania kary

²⁵ I. Pinter, L. Papp: *Sriedstwa zaszchity dla bezopastnosti dżiżenija primienijemyje na praktike ugolownogo prawa z osobym wnimanijem na prestuplenija sowierzennyje na magistralnych dorogach*, „Annales Universitatis Szegediensis”, t. 19, 1977, s. 101 i nast. ; F. Irk: *Gesellschaftliche Zusammenhänge zwischen Verkehrskriminalität und Motorisierung*, „Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft”, t. 89, 1977, s. 288.

²⁶ Motywy uchwały Prezydialnej i dekretu nr 14 podają K. Gyögi, K. Bard: *Kodifikatorische Probleme der Geldstrafe*, „Annales Universitatis Budapestiensis”, t. 20, 1978, s. 4 i nast.

grzywny. W § 2 dekretu wprowadzono zasadę, że kara grzywny może być orzeczona za wszystkie przestępstwa zagrożone karą pozbawienia wolności od 1 roku do lat 5.

W innym natomiast kierunku poszły postanowienia dekretu nr 9 z 1974 r. Wprowadzono w nim do k.k. pojęcie „szczególnie niebezpiecznego recydywisty” (tj. trzykrotnie skazanego na karę pozbawienia wolności za określone przestępstwa), wobec którego sąd mógł zastosować środek zabezpieczający w postaci tzw. surowego nadzoru. Środek ten mógł być orzeczony na czas od 2 do 5 lat i wykonywany dopiero po odbyciu kary. Wydany również w 1974 r. dekret nr 23 modyfikujący kodeks wykroczeń, doprowadził do zmniejszenia się prawie o połowę liczby przestępstw przeciwko gospodarce narodowej. Wynikało to z podniesienia granicy strat spowodowanych przemytem i wykroczeniami celnymi z 5 tys. do 10 tys. forintów, przy wykroczeniach zaś przeciwko gospodarce dewizowej z 1 tys. do 3 tys. forintów. Dopiero czyny powodujące wyższe straty traktowane są jako przestępstwa.

W 1978 r. uchwalno nowy k.k. (ustawa nr IV), który wszedł w życie 1 VII 1979 r. Prace nad nim trwały od 1974 r.²⁷

Nowy k.k. utrzymał dotychczasowe rodzaje kar zasadniczych: karę śmierci, pozbawienia wolności, pracy poprawczej i grzywny.

W stosunku do poprzednio obowiązującej ustawy bardziej dobitnie został podkreślany wyjątkowy charakter kary śmierci. Karę tę można bowiem wymierzyć tylko wtedy, gdy — ze względu na szczególnie wysokie niebezpieczeństwo grożące ze strony sprawcy społeczeństwu oraz szczególnie wysokie nasilenie stopnia winy — ochrona społeczna może być zapewniona tylko przy zastosowaniu tej kary (§ 84).

Dolną granicą kary pozbawienia wolności k.k. podniósł z 30 dni do 3 miesięcy, dążąc do ograniczenia kar krótkoterminowych. Górną granicą kary pozbawienia wolności jest nadal 15 lat, jednakże przy karze łącznej granica ta może być podniesiona do lat 20.

Podniesione zostały również granice czasowe kary pracy poprawczej z 3 do 6 miesięcy (dolna granica) oraz z półtora roku do dwóch lat (górną granicą).

W zakresie kary grzywny wprowadzono nowy system jej orzekania: tzw. system stawek dziennych, znany m.in. ustawodawstwu skandynawskiemu i germańskiemu. Dolną granicą grzywny jest 10, a górną 180 stawek dziennych (przy karze łącznej 270). Kwota jednej stawki dziennej wynosi od 50 do 1000 forintów.

W odniesieniu do grzywny, jako kary dodatkowej, został przyjęty inny system. Grzywna taka może być zastosowana tylko w razie skazania na terminowe pozbawienie wolności, pod warunkiem, że skazany otrzymuje wy-

²⁷ Bliżej na temat nowego k.k. zob. T. Horvath: *Nowy węgierski k.k.*, „Państwo i Prawo”, 1979, nr 12 i J. R. Kubiak: *Nowy węgierski kodeks karny*, „Nowe Prawo” (dalej NP), 1979, nr 12.

nagrodzenie lub dysponuje majątkiem. Dolny jej próg wynosi 500 a górny 100 tys. forintów.

Ciekawym novum jest możliwość samoistnego orzeczenia kar dodatkowych. Zasady są podobne jak w art. 55 polskiego k.k. z 1969 r., z tą wszakże różnicą, że warunkiem zastosowania tej instytucji jest w prawie węgierskim uznanie, że wymierzona kara pozbawienia wolności nie byłaby surowsza niż 2 lata. Do systemu środków karnych wprowadzono poddanie próbie (§ 72—73) wykazujące podobieństwo do znanego polskiemu ustawodawstwu warunkowego umorzenia postępowania. Okres próby wynosi od roku do 3 lat. W razie pozytywnego okresu próby sąd umarza postępowanie, w przeciwnym zaś wypadku — wymierza karę.

W części szczególnej w kilku przypadkach zaostrzono sankcję, a w większości obniżono dolne progi zagrożenia przestępstw oraz zwiększono krąg przestępstw zagrożonych obok kary pozbawienia wolności karą pracy poprawczej i grzywny. Spośród 173 sankcji i podstawowych typów przestępstw z części szczególnej k.k. (nie licząc części wojskowej i wojennej) w 84 przypadkach (48,5%) występuje zagrożenie alternatywne karą pozbawienia wolności do 1 roku, karą pracy poprawczej lub grzywny, a w dalszych 14 przypadkach (8,0%) występuje tylko kara grzywny.

K.k. z 1978 r. wprowadził kilka nowych typów przestępstw, a kilka innych przesunął do wykroczeń bądź zaniechał ich penalizacji.

Do nowych typów przestępstw należy m.in. : akcja terrorystyczna, wyrządzenie szkody środowisku i przyrodzie. Rozszerzono też i uzupełniono przepisy dotyczące wywołania chorobliwego nałogu nadużywania narkotyków lub środków odurzających albo też samego nadużywania narkotyków. Z wykroczeń do przestępstw przesunięto przekazanie prowadzenia pojazdu mechanicznego osobie w stanie nietrzeźwym lub z innych względów niezdolnej do jego prowadzenia.

Do wykroczeń przesunięto natomiast łagodne przypadki najścia domu, obrazy, prowadzenia innego niż mechaniczny pojazdu na drodze publicznej w stanie nietrzeźwości. Podniesiono też z 500 do 1000 forintów granicę oddzielającą od siebie przestępstwa i wykroczenia w zakresie kradzieży, defraudacji, oszustwa, przywłaszczenia, zniszczenia mienia i działania na niekorzyść innej osoby. Przed uchwaleniem kodeksu szacowano, że uznanie niektórych przestępstw za wykroczenia zmniejszy liczbę przestępstw od 15 tys. do 20 tys. rocznie²⁸.

W nowym k.k. zrezygnowano z penalizacji zaniechania złożenia doniesienia o przestępstwach przeciwko mieniu społecznemu (kodeks nadal jednak penalizuje zaniechanie denuncjacji w przypadku przestępstw przeciwko państwu, naruszania tajemnicy państwowej, nielegalnego przekroczenia granicy) oraz

²⁸ Wniosek Ministra Sprawiedliwości WRL do Rady Ministrów w sprawie projektu k.k. (maszynopis tłumaczony z języka węgierskiego w posiadaniu autora).

rozzrznego gospodarowania i nieodpowiedzialnego zadłużenia (w ciągu ostatnich lat nie wydano ani jednego wyroku skazującego za nieodpowiedzialne zadłużenie, za rozzrztne gospodarowanie zaś tylko jeden).

W 1983 r. rozszerzono zakres depenalizacji, ustalając wyższy próg wartości szkody odgraniczający przestępstwa przeciwko mieniu od wykroczeń (z 1000 forintów o 2000 forintów).

W 1984 r. dekretem nr 19 znowelizowano k.k.²⁹ Nowela wprowadziła trzy podstawowe zmiany:

1. Ustanowiła nowy rodzaj kary zasadniczej, a mianowicie obostrzoną pracę poprawczo-wychowawczą (§ 38 k.k.), której istota polega na zobowiązaniu skazanego do wykonywania pracy w wyznaczonym miejscu pracy, przebywania w wyznaczonej miejscowości, zamieszkania w wyznaczonym miejscu zakwaterowania i przestrzegania jego regulaminu. Nowy rodzaj kary występuje jako sankcja alternatywna jedynie przy przestępstwie złośliwego uchylania się od pracy (pasożytnictwa społecznego —266 k.k.).

2. Rozszerzyła ustawowy stan faktyczny złośliwego uchylania się od pracy o trwale prowadzenie pasożytniczego trybu życia, niezależnie od uprzedniej karalności sprawcy za wykroczenie tzw. „drobnego pasożytnictwa”.

3. Dopuszczyła możliwość warunkowego odroczenia wymierzenia kary recydywistom (z wyłączeniem recydywistów wielokrotnych) z jednoczesnym poddaniem ich w okresie próby nadzorowi kuratora (§ 72 k.k.).

Niejako przy okazji tych podstawowych zmian zostały także zmienione stany faktyczne dwóch innych przestępstw: nadużywania materiałów promieniujących (264 k.k.) oraz stosowania niedozwolonej ceny (301 k.k.).

III. PRZESTĘPCZOŚĆ UJAWNIONA

W latach 1965—1985 ujawnione przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego wzrosły o 35,9% (tablica 1), współczynnik zaś ujawnionych przestępstw na 100 tys. mieszkańców wzrósł z 1203 do. 1470, czyli o 29,3%. Jeśli pominąć zmiany w dynamice przestępczości spowodowane czasowym (lata 1972—1973) spenalizowaniem kradzieży w sklepie samoobsługowym do wartości 500 forintów³⁰, to w ciągu tych dwudziestu lat widoczne są okresy spadku przestępczości (lata 1967—1969, rok 1972, 1974) oraz jej wzrostu (lata 1970—1971, 1975—1976, 1980—1985).

²⁹ Zob. bliżej J. R. Kubiak: *Zmiany w węgierskim kodeksie karnym*, NP, 1985, nr 7—8.

³⁰ Pomijanie ujawnionych w latach 1972—1973 kradzieży w sklepie samoobsługowym do wartości 500 forintów, jako prowadzące do zaciemniania obrazu dynamiki przestępczości, jest dość powszechne. Por. np. L. Korinek: *Die Kriminalitätstentwklung in Ungarn (1965—1978)*, „Archiv für Kriminologie”, 1979, nr 5—6, s. 181; I. Vavro: *A hünözes alakulasa 1968 es 1982 között (Rozwój przestępczości między 1968 r., a 1982 r.)*, „Statisztikai Szemle”, 1984, nr 1, s. 72.

Tablica 1. Ujawnione przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego w latach
1965—1985

Rok	Lb. przestępstw	Wskaźnik dynamiki***	Wskaźnik dynamiki 1965 = 100	Współczynnik na 100 tys. mieszkańców	Wskaźnik dynamiki 1965 = 100
1965	121961	—	100,0	1203	100,0
1966	121020	99,2	99,2	1192	99,1
1967	119872	99 0	98,3	1176	97,7
1968	118254	98,6	97,0	1155	96,0
1969	110622	93,5	90,7	1077	89,4
1970	122289	110,5	100,3	1185	98,5
1971	123147	100,7	101,0	1190	98,9
1972*	125999	102,3	103,3	1215	101,0
1973**	125388	99,5	102,8	1204	100,1
1974	111825	89,2	91,7	1071	89,0
1975	120889	108,1	99,1	1151	95,7
1976	129424	107,1	106,1	1226	101,9
1977	123623	95,5	101,4	1165	96,8
1978	126907	102,6	104,0	1190	98,9
1979	125267	98,7	102,7	1173	97,5
1980	130470	104,1	107,0	1218	101,2
1981	134914	103,4	110,6	1259	104,7
1982	139795	103,6	114,6	1306	108,6
1983	151505	108,2	124,2	1416	117,7
1984	157036	103,6	128,7	1470	122,2
1985	165815	105,6	135,9	1556	129,3

* Bez kradzieży w sklepie samoobsługowym—116373.

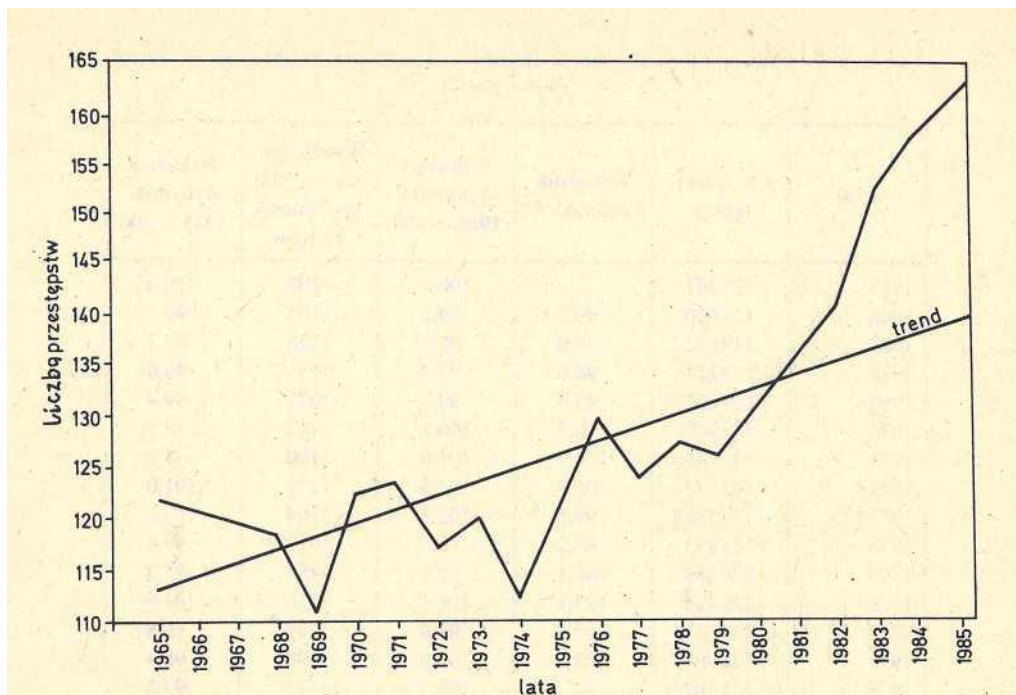
** Bez kradzieży w sklepie samoobsługowym—119290.

*** Rok poprzedni = 100.

Źródło: „Statisztikai Evkönyv” 1965—1984; obliczenia własne

Spadek przestępczości w latach 1957—1969 związany był przede wszystkim ze wspomnianymi zmianami wprowadzonymi przez dekret nr 16 z 1966 r. oraz przez kodeks wykroczeń. Spadek ujawnionej przestępczości w 1972 r. miał bezpośredni związek z dekretem nr 28 z 1971 r, w którym odstąpiono od karalności tzw. bezskutkowego zagrożenia bezpieczeństwa ruchu, spadek przestępczości zaś w 1974 r. częściowo wynikały ze zmiany przepisów o przemyśle i innych przestępstwach celnych (dekret nr 23), a częściowo z rzeczywistego spadku liczby kradzieży bądź też zmniejszonej aktywności organów ścigania.

Wzrost ujawnionej przestępczości na początku lat siedemdziesiątych i w połowie lat siedemdziesiątych był znacznie mniejszy niż na początku lat osiemdziesiątych. W 1985 r. liczba ujawnionych przestępstw (165815) była najwyższa w ciągu ostatnich dwudziestu lat. Okresy wzrostu przestępczości pozostawały raczej bez związku ze zmianami przepisów. Kryły się za nimi

Rys. 1. Ujawnione przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego w latach 1965—1985 (bez kradzieży w sklepie samoobsługowym w latach 1972—1973)

nianiu przestępstw głównie młodocianych i młodych dorosłych (18—24 lata)³¹.

W kontekście rozmiarów ujawnionej przestępczości warto wspomnieć o liczbie wykroczeń, a więc tych czynów karalnych, które wprawdzie formalnie nie wchodzi w skład wolumenu przestępczości, ale wykazują z nim określone związki wynikające chociażby z dokonywanej kilkakrotnie depenalizacji połączonej z przekazywaniem niektórych drobnych przestępstw do właściwości organów administracji.

W latach 1968—1985 przeciętnie około 300000 osób rocznie było ukaranych za wykroczenia, w tym ponad 25000 osób za wykroczenia przeciwko mieniu³². Wykroczenia o charakterze ogólnokryminalnym (przeciwko mieniu, spekulacyjne, obraza władzy lub osoby urzędowej, drobne chuligaństwa, drobne pasożytnictwo, bójka, gorszące pijaństwo, zakłócenie (porządku itp.) stanowią nie mniej niż 1/3 ogółu wykroczeń.

Spośród ukaranych za wykroczenia, milicja wymierza karę aresztu średnio około 5% osób³³. W większości dotyczy to sprawców wykroczeń chuligańskich, bójek i drobnego pasożytnictwa.

³¹ I. Vavro: *A bünözes...*, s. 77-81.

³² Zob. np. V. Danos: *Einzelne Kriminologischen Fragen der Ordnungswiridigkeiten*, w: *Hungarian-Finnish Penal Law Seminary on Petty Offences*, Budapest 1984, s. 176—178.

³³ Milicją jest jedynym organem węgierskiego orzecznictwa karno-administracyjnego uprawnionym do wymierzania tej kary.

Dla oceny stanu przestępczości istotne znaczenie posiada także relacja między przestępczością ujawnioną i rzeczywistą, w tym stopień wykrywalności sprawców przestępstw oraz zakres procesowej selekcji spraw i sprawców w toku postępowania przygotowawczego i sądowego.

W literaturze węgierskiej ocenia się, że przy niektórych rodzajach przestępstw rozpiętość pomiędzy rzeczywistą liczbą przestępstw a liczbą przestępstw ujawnionych jest bardzo duża. Dotyczy to m.in. łapownictwa, przestępstw przeciwko mieniu i przestępstw gospodarczych. Szacuje się, że np. przy przestępstwach przeciwko mieniu społecznemu rzeczywista liczba przestępstw jest dwukrotnie wyższa, a przy przestępstwach gospodarczych trzy- czterokrotnie wyższa niż ujawnionych³⁴. Badania zjawiska wiktyimizacji przeprowadzone w 1982 r. równocześnie na Węgrzech i w RFN udowodniły, że ciemna liczba takich przestępstw, jak: niszczenie mienia, znieważenie, rabunek i podpalenie jest na Węgrzech siedmio- ośmiokrotnie wyższa niż zameldowanych milicji. Całkowicie zaskakujące okazało się porównanie ze zjawiskiem wiktyimizacji w RFN. Otóż, mimo że ujawniona przestępczość na Węgrzech jest pięciokrotnie niższa niż w RFN, to właśnie na Węgrzech obywatele w badanym okresie byli częściej ofiarami przestępstw niż w RFN³⁵.

W ciągu roku organom wykrywczym nie udaje się ustalić sprawców około 1/5 przestępstw. W latach osiemdziesiątych udział ten zwiększył się i sięga prawie 1/3 ogółu ujawnionych przestępstw. Na udział ten w ponad 90% składają się nie wykryci sprawcy kradzieży mienia indywidualnego i zaboru mienia społecznego³⁶.

Praktyka selekcji w toku postępowań przygotowawczych nie ulega większym zmianom od połowy lat sześćdziesiątych. Jeśli wyłączyć lata nietypowe (amnestyjne), to okaże się, iż około 75% podejrzanych zostaje postawionych przed sądem powszechnym. Oznacza to, że corocznie staje przed sądami nieco ponad 100 000 osób w charakterze oskarżonych, w tym około 35 000 osób jest oskarżonych o dokonanie przestępstw ściganych z oskarżenia prywatnego.

Zakres procesowej selekcji w postępowaniu sądowym zależy od trybu postępowania. W sprawach ściganych z oskarżenia publicznego jest on bardzo mały. Ponad 90% oskarżonych jest bowiem uznawanych za winnych, a jedynie co czterdziesty piąty oskarżony za niewinnego. Wobec co czterdziestego sąd

³⁴Zob. np. I. Diczig: *A latens bünözés vizsgálátának lehetőségeiről (Możliwości badania ciemnej liczby przestępstw)*, „Belügyi Szemle”, 1971, nr 12; idem: *Dinamika choziajstwiennoj prestupnosti w Wiengierskoj Narodnoj Riespublikie za 1965—1977 gody*, w: *Priestupleniia sowierszenyie ir chodie choziajstwiennoj diejatielnostk* Szeged 1978, s. 298.

³⁵H. Arnold, L. Korinek: *Kriminalitätsbelastung in der Bundesrepublik Deutschland und Ungarn: Ergebnisse einer international, vergleichenden Opferbefragung* (w:) *Kriminologie in socialistischen Ländern*, Bochum 1985, s. 100—110.

³⁶Zob. bliżej: S. Nyiri: *A bünöldözés hatékonysagaról (O efektywności postępowania przygotowawczego)*, „Magyar Jog” 1984, nr 6, s. 488.

umarza postępowanie. Dla porównania warto wskazać, że jeszcze w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych średnio dopiero co drugi oskarżony ponosił konsekwencje uznania go winnym. Tak daleko idąca zmiana praktyki w ciągu dwóch dziesięcioleci wynika głównie — choć zapewne nie wyłącznie — ze wzrostu poziomu postępowań przygotowawczych. Niezwykle ostra jest natomiast selekcja w sprawach ściganych z oskarżenia prywatnego. Tu dopiero co siódmy oskarżony jest uznawany za winnego i co trzydziesty za niewinnego. Wobec pozostałych 80% oskarżonych sądy urparzają postępowanie z reguły na posiedzeniu pojedynczym bądź też jeszcze przed jego wyznaczeniem. Odzwierciedla to ustawowe i praktyczne tendencje do odciążenia sądów od zajmowania się sprawami o drobne przestępstwa. Dodatkowo usankcjonował je nowy k.k., zawężając prawnokarną ochronę godności i miru, domowego (§176, 180 k.k.) do przypadków ciężkich.

IV. OGÓLNE ROZMIARY SKAZAŃ I STRUKTURA PRZESTĘPCZOŚCI¹

W bardzo długim okresie (1948—1983) można prześledzić dynamikę przestępczości ujawnionej na podstawie prawomocnych skazań.

Tablica 2 potwierdza sygnalizowaną uprzednio zbieżność poważniejszych zmian w dynamice skazań (a ściślej: osób skazanych) ze zmianami w przepisach prawnych i w atmosferze społeczno-politycznej. Widoczny jest więc:

1. Bardzo wysoki poziom skazań pod koniec lat czterdziestych i na początku lat pięćdziesiątych (apogeum w 1952 r.) z jednoczesnymi gwałtownymi spadkami liczby skazań w latach amnestyjnych i w latach wprowadzania w życie nowych przepisów. O wysokim poziomie skazań w tym czasie może świadczyć porównanie współczynnika skazań na 100 tys. mieszkańców, który w 1953 r. wynosił: w Bułgarii 569, w Jugosławii 665, w Czechosłowacji 874, w Polsce 603, a na Węgrzech aż 1064.

2. Głęboki spadek liczby skazań w 1956 r. i w 1957 r. bezpośrednio związany przede wszystkim z przebiegiem wydarzeń przed i po październiku 1956 r. i z przejściem części kompetencji sądownictwa powszechnego przez sądownictwo szczególne, którego działalność nie znajduje odzwierciedlenia w analizowanych danych statystycznych.

3. Względna stabilizacja liczby skazań w latach stopniowej konsolidacji społecznej i politycznej kraju.

4. Stopniowy wzrost liczby skazań po wejściu w życie k.k. z 1961 r. i jego nowelizacji dokonanej w 1971 r. z jednoczesnymi okresowymi spadkami w latach amnestyjnych i w latach wprowadzania w życie przepisów modyfikujących k.k.

5. Wzrost liczby skazań po wejściu w życie nowego k.k. z 1978 r. W ten sposób współczynnik skazań na 100 tys. mieszkańców w 1984 r. był ponad 2,5 raza niższy niż w 1952 r., lecz niewiele niższy niż w 1961 r.

Tablica 2. Osoby dorosłe (powyżej 18 roku życia) skazane za przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego i prywatnego w latach 1948—1983

Rok	L.b. skazanych	Wskaźnik dynamiki 1948 = 100 1951 = 100 1962 = 100 1979 = 100	Liczba ludności w min.	Współczynnik	Uwagi
1948	93865*	100,0	9,11	1020	
1949	111903*	119,2	9,20	1216	
1950	103029*	109,8	9,29	1109	
1951	125650	100,0	9,38	1339	nowy k.k. (cz. ogólna)
1952	134471	107,0	9,46	1421	
1953	101515	80,8	9,54	1064	amnestia
1954	63807	50,8	9 64	662	
1955	89013	70,8	9,76	912	amnestia
1956	62544	49,8	9,88	633	kryzys społ; amnestia
1957	45167	35,9	9,82	460	ust. wyjątk. ; dane niepełne
1958	62277	49,8	9,85	632	
1959	72037	57,3	9,91	727	
1960	52050	41,4	9,96	523	amnestia
1961	55984	44,5	10,0	560	
1962	57787	100,0	10,05	575	nowy k.k. (od 1 VII)
1963	40261	69,7	10,07	400	amnestia
1964	53898	93,3	10,10	534	
1965	63936	110,6	10,14	631	
1966	67914	117,5	10,16	668	nowelizacja k.k.
1967	67853	117,4	10,20	665	
1968	54854	94,9	10,24	536	kodeks wykroczeń
1969	53240	92,1	10,28	518	
1970	46036	79,7	10,32	446	amnestia
1971	57521	99,5	10,35**	556	nowelizacja k.k.
1972	64181	111,1	10,37	619	
1973	65 305	113,0	10,41	627	
1974	64909	112,3	10,44	622	
1975	59233	102,5	10,50	564	amnestia
1976	65938	114,1	10,56	624	
1977	66240	114,6	10,61	624	
1978	66675	115,4	10,66	625	
1979	58459	100,0	10,68	547	nowy k.k. (od 1 VII)
1980	55 300	94,6	10,70	517	
1981	57618	98,6	10,71	538	
1982	58099	99,4	10,70	543	
1983	60282	103,1	10,67	565	

* Łącznie z nieletnimi.

** W latach 1971—1979 dane poprawione według spisu ludności z 1980 r.

Źródło: „Statistikai Evkönyv” 1955—1984; obliczenia własne.

Dostępne dane statystyczne pozwalają na nieco bliższą analizę struktury ujawnionych przestępstw w latach 1965—1983 (tablica 3) i struktury skazań w latach 1970—1983³⁷. Zasadniczą podstawą uogólnień będą informacje o strukturze ujawnionych przestępstw, które są dostępne za dłuższy okres.

W obu przypadkach dominują trzy grupy przestępstw ujętych według kryterium formalnego, jakim jest systematyka kodeksowa. Są to: przestępstwa przeciwko mieniu, przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji i porządkowi publicznemu oraz przestępstwa przeciwko osobie.

W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych wyczerpywały one prawie 90% ogółu ujawnionych przestępstw i ponad 90% ogółu skazań.

Z tablicy 3 wynika, że struktura przestępczości w ciągu dwudziestu lat miała względnie stały charakter. Zasadnicze zmiany strukturalne nastąpiły w 1972 r. i wynikały nie tyle z rzeczywistego wzrostu jednej grupy przestępstw i spadku innej, co ze zmian w systematyce kodeksowej dokonanych dekretem nr 24 z 1971 r.

Największy udział w strukturze czynów karalnych posiadają przestępstwa skierowane przeciwko mieniu (rozdział XVI k.k. z 1961 r., rozdział XVIII k.k. z 1978 r.). Udział ten oscyluje w granicach 50—60% ujawnionych przestępstw i 35—40% skazań. Zwraca przy tym uwagę fakt, że znacznie częstsze są zamachy na mienie indywidualne (2/3 ogółu przestępstw przeciwko mieniu) niż społeczne.

W ciągu dwudziestu lat przestępstwa przeciwko mieniu wzrosły jedynie o 15,7%. Można zaryzykować pogląd, że ów wzrost byłby znacznie większy, gdy nie kilkakrotne depenalizacje.

Tradycyjnie najbardziej rozpowszechnioną formą przestępstw przeciwko mieniu są kradzieże i kradzieże z włamaniem (około 60% ujawnionych przestępstw przeciwko mieniu). W ostatnich latach kradzieże z włamaniem wzrosły do poziomu 20000 rocznie, a więc trzy i półkrotnie w porównaniu z 1965 r. (5636). Wprawdzie przeważają włamania okazjonalne (zwłaszcza do samochodów i domów letniskowych), ale coraz częściej odnotowywane są włamania zaplanowane, dokonywane w grupie dobrze zorganizowanej, ofiarami włamań zaś padają osobistości życia społecznego i kulturalnego, przedsiębiorcy prywatni itp.³⁸

Grabieże (rozboje) stanowią wprawdzie tylko około 1% ujawnionych przestępstw przeciwko mieniu i około 2% skazań za przestępstwa przeciwko mieniu, ale wykazują olbrzymią dynamikę wzrostu. W ciągu dwudziestu lat liczba ujawnionych grabieży wzrosła ponad siedmiokrotnie (z 213 w 1965 r. do 1354 w 1973 r. — zob. tablicę 4). Do grabieży mienia społecznego do-

³⁷ Do 1970 r. w rocznikach statystycznych publikowano dane o skazaniach za niektóre przestępstwa. Brak było pełnej informacji o skazaniach według systematyki kodeksowej.

³⁸ S. Nyiri: *A bünözés új tendenciái és okai (Nowe tendencje i przyczyny przestępczości)*, „Magyar Jog” 1985, nr 9, s. 772—773.

Tablica 3. Struktura przestępstw ujawnionych w latach 1965—1983 w sprawach ściganych z oskarżenia publicznego (według systematyki kodeksowej)*

Rok	Przeciwko państwu, pokojowi, ludzkości			Przeciwko administracji i wym. sprawiedl.			Przeciwko bez. w komunik. i porz. publ.			Przeciwko gospod. narodowej			Przeciwko osobie			Przeciwko rodzinie, młodziem i moralności			Przeciwko mieniu		
	l.b.	wskaźnik dynamiki**	% ogółu	l.b.	wskaźnik dynamiki**	% ogółu	l.b.	wskaźnik dynamiki**	% ogółu	l.b.	wskaźnik dynamiki**	% ogółu	l.b.	wskaźnik dynamiki**	% ogółu	l.b.	wskaźnik dynamiki**	% ogółu	l.b.	wskaźnik dynamiki**	% ogółu
1965	456	-	0,3	4375	-	3,5	11565	—	9,4	2920	—	2,3	18577	—	15,2	6065	—	4,9	78003	—	63,9
1966	926	203,0	0,7	4860	111,0	4,0	12915	111,6	10,6	3335	114,2	2,7	17582	94,6	14,5	5939	97,9	4,9	75463	96,7	62,3
1967	486	52,4	0,4	4440	91,3	3,7	13349	103,3	11,1	3950	115,5	3,2	19121	108,7	15,9	5027	84,6	4,1	84599	112,1	70,6
1968	597	122,8	0,6	4243	95,5	3,5	12214	91,5	10,3	3543	92,0	3,0	20894	109,0	17,6	5264	104,7	4,4	71499	84,5	60,5
1969	399	66,8	0,3	3880	91,4	3,5	13422	109,8	12,1	3603	101,6	3,2	22888	109,5	20,6	5284	100,3	4,7	61146	85,5	55,3
1970	378	94,7	0,3	3883	100,0	3,1	15597	116,2	12,7	3749	104,0	3,0	24558	107,3	20,0	5826	110,2	4,7	68298	111,7	55,8
1971	297	78,5	0,2	3770	97,0	3,0	16058	102,9	13,0	4294	114,5	3,4	24034	97,8	19,5	5966	102,4	4,8	68728	100,6	55,8
1972	222	74,7	0,1	3529	93,6	2,8	25053	156,0	19,8	3825	89,0	3,0	9695	40,3	7,6	5965	99,9	4,7	77710	3,1	61,7
1973	278	125,2	0,2	3413	96,7	2,7	26594	116,1	21,2	4995	130,5	3,9	9667	99,7	7,7	6181	103,6	4,9	74260	95,6	59,2
1974	254	91,3	0,2	3013	88,2	2,6	25836	97,1	23,1	5295	106,0	4,7	9002	93,1	8,0	5834	94,3	5,2	62591	84,3	56,0
1975	323	127,1	0,2	3388	112,4	2,8	28500	114,1	24,4	2882	54,4	2,2	9888	109,8	8,1	5523	94,6	4,5	69385	111,2	57,4
1976	333	199,0	0,2	2915	86,0	2,2	32531	110,2	25,1	3670	127,2	2,8	10084	101,9	7,7	5939	107,5	4,5	73670	106,2	56,9
1977	231	72,1	0,1	2652	90,9	2,1	33150	101,9	26,8	3891	106,0	3,1	10009	99,2	8,0	5844	98,4	4,7	67846	92,1	54,9
1978	223	96,5	0,2	2585	97,5	2,0	32528	98,1	25,6	4816	123,8	3,8	9245	92,4	7,3	6114	104,6	4,8	71396	105,2	56,2
1979	136	61,0	0,1	17025	658,6	13,6	27476	84,5	21,9	5337	110,8	4,3	9117	98,6	7,3	5680	92,9	4,5	69846	97,8	55,7
1980	65	47,8	0,04	3798	22,3	2,9	26410	96,1	20,2	5826	109,2	4,5	9322	102,2	7,1	6560	115,5	5,0	78643	112,6	60,3
1981	79	121,5	0,05	3955	104,1	2,9	27223	103,1	20,2	5965	102,4	4,4	10164	109,0	7,5	7164	109,2	5,3	80364	102,2	59,6
1982	57	72,1	0,04	4139	104,6	3,0	29433	108,1	21,0	5164	86,6	3,7	9979	98,2	7,1	7397	103,2	6,0	83626	104,0	59,8
1983	43	75,4	0,02	4686	113,2	3,1	31479	106,9	20,8	5237	101,4	3,4	11413	114,4	7,5	8367	113,1	5,5	90260	107,9	59,6

* Przestępstwa przeciwko państwu oraz przeciwko pokojowi i ludzkości znajdujące się w odrębnych rozdziałach k.k. połączono wazem. Począwszy od 1979 r. połączono razem znajdujące się w odrębnych rozdziałach przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji i przeciwko porządkowi publicznemu.

** Rok poprzedni = 100.

Źródło: „Statisztikai Evkönyv” 1965—1983; obliczenia własne.

Tablica 4. Ujawnione grabieże (rozboje) i skazania za grabieże (rozboje) w latach 1965—1983

Rok	Grabieże i ujawnione w l.b.	Wskaźnik dynamiki	Współczynnik	Skazania za grabieże w l.b.	Wskaźnik dynamiki	Współczynnik
1965	213	100,0	2,1	148	100,0	1,4
1966	236	110,8	2,3	158	106,7	1,5
1967	260	110,2	2,5	202	127,8	2,0
1968	266	102,3	2,6	208	103,0	2,0
1969	327	122,9	3,2	187	89,9	1,8
1970	440	136,4	4,3	242	129,4	2,3
1971	469	106,6	4,5	311	128,5	3,0
1972	447	95,3	4,3	340	109,3	3,3
1973	524	117,2	5,0	316	92,9	3,0
1974	580	111,8	5,5	343	108,5	3,3
1975	569	98,1	5,4	347	101,2	3,3
1976	751	132,0	7,1	422	121,6	4,0
1977	684	91,1	6,4	497	117,8	4,7
1978	712	104,1	6,7	531	106,8	5,0
1979	924	129,8	8,6	1039	195,7	9,7
1980	1022	110,6	9,5	565	54,4	5,3
1981	1213	118,7	11,3	656	116,1	6,1
1982	1117	92,1	10,4	688	104,9	6,4
1983	1354	121,2	12,7	674	98,0	6,3

Źródło: *Tűzekoztató a bűnő-ésről és ci bűnüldözésről* 1968; „Statistikai Evkönyv” 1970—1983; obliczenia własne.

chodzi tylko w kilkunastu przypadkach rocznie, pozostałe przypadki, to grabieże mienia indywidualnego dokonywane zwykle na ulicy³⁹.

Rozmiar szkód spowodowanych przestępstwami przeciwko mieniu społecznemu był najwyższy w 1982 r., kiedy to osiągnął 1265437 tysięcy forintów. Natomiast rozmiar szkód powstałych na skutek przestępstw przeciwko mieniu indywidualnemu osiągnął w 1982 r. sumę 329 609 100 forintów, a w 1983 r. 410865 500 forintów i był ośmiokrotnie wyższy niż w 1965 r.⁴⁰ Tak wysoki wzrost związany był z jednej strony ze zmianą cen, a z drugiej strony z bardziej kosztownym wyposażeniem mieszkań, domów letniskowych itp.⁴¹

Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu i porządkowi publicznemu (rozdział XIII k.k. z 1961 r.) obejmujące m.in. niektóre przestępstwa komunikacyjne (§ 192—194 k.k.) zajmowały do 1972 r. trzecie miejsce w strukturze ujawnionych przestępstw. W wyniku nowej regulacji przestępstw komunikacyjnych dokonanej dekretem nr 28 z 1971 r., a zwłaszcza wskutek sprecyzowania określonych stanów faktycznych (§ 192 A i B, § 193, § 194 A i B, § 258 k.k.) zawartych dotąd w rozdziale XIII i XIV (przestępstwa

³⁹ Referat Węgier na VII Kongres ONZ, maszynopis, s. 9.

⁴⁰ T. Kiraly: *Przestępczość i jej zapobieganie na Węgrzech*, NP, 1985, nr 7—8, s. 102.

⁴¹ *Ibidem*.

Tablica 5. Przepęstwa komunikacyjne
ujawnione w latach 1965—1983

Rok	L.b. przepęstw	Wskaźnik dynamiki *
1965	14060	—
1966	13034	92,7
1967	15262	117,1
1968	16795	110,0
1969	18582	110,6
1970	21 106	113,6
1971	21291	100,9
1972	16765	78,7
1973	17552	104,7
1974	17082	97,3
1975	18979	111,1
1976	20646	108,8
1977	20753	100,5
1978		
1979	18126	87,3
1980	16906	93,3
1981	17719	104,8
1982	17574	99 2
1983	19492	110,9

* Rok poprzedni = 100.

Źródło: I. Ferenc: *Ko. uli ba lese tek (Wypadki drogowe)* s. 61—62 (dane do 1977r.); Statistikaaj Ekvönyv" 1979—1984; obliczenia własne.

przeciwko osobie) i przeniesienia ich części do rozdziału XIII k.k., doszło do tak znacznego statystycznego wzrostu całej grupy przepęstw przeciwko bezpieczeństwu i porządkowi publicznemu (tablica 3), że przesunęły się one na drugie miejsce w strukturze przepęstowości. Po tym gwałtownym skoku nadal utrzymał się wzrost ujawnionych przepęstw (choć powolniejszy), na który rzutowały dwie podstawowe tendencje. Z jednej strony dokonana również w 1971 r. częściowa dekryminalizacja tzw. bezskutkowych zagrożeń bezpieczeństwa ruchu, z drugiej zaś kryminalizacja kierowania w stanie nietrzeźwym rowerem lub wozem konnym na drodze publicznej oraz rzeczywisty wzrost wypadków komunikacyjnych. Dalszych zmian w systematyce przepęstw ujętych dotąd w rozdziale XIII k.k. i XIV k.k. z 1961 r. dokonał nowy k.k. z 1978 r. Nowa ustawa potwierdzając specyfikę i stale wzrastające znaczenie komunikacji, zebrała w osobnym rozdziale wszystkie przepęstwa komunikacyjne (rozdział XIV k.k.).

Z tych przeto względów obserwowanie i analizowanie rzeczywistych zmian w ramach przepęstw przeciwko bezpieczeństwu i porządkowi publicznemu jest nader utrudnione. Gdyby jednak odstąpić od kryterium formalnego, zebrać i wyodrębnić przepęstwa komunikacyjne w osobną grupę

począwszy od 1965 r., to wówczas okazałoby się, że po przestępstwach przeciwko mieniu stanowią one najliczniejszą grupę. Jej udział w strukturze ujawnionych przestępstw wynosi około 12—13%, liczba przestępstw komunikacyjnych zaś w ciągu ostatnich dwudziestu lat zwiększyła się o ponad 1/3 (tablica 5)⁴². Ów wzrost okaże się jednak niewielki, jeśli jednocześnie wziąć pod uwagę wielokrotny wzrost liczby pojazdów mechanicznych. Na podkreślenie zasługuje także fakt, że liczba przestępstw komunikacyjnych powodujących ciężkie uszkodzenia ciała jest stabilna, powodujących śmierć zaś wykazuje nawet spadek (w 1984 r. o 40% w porównaniu z 1965 r.). Ogólna liczba osób poszkodowanych w wypadkach drogowych wynosiła do końca lat siedemdziesiątych około 4000 rocznie, w latach późniejszych zaś spadła do poziomu 3100—3300 rocznie. 2/3 przestępstw komunikacyjnych stanowi przestępstwo bezskutkowe, jakim jest prowadzenie pojazdu mechanicznego w stanie nietrzeźwości.

„Oczyszczona” od przestępstw komunikacyjnych grupa przestępstw przeciwko bezpieczeństwu i porządkowi publicznemu sięga w całym analizowanym dwudziestoleciu 10% ogółu ujawnionych przestępstw i 12% ogółu skazań. Największe znaczenie odgrywa w niej chuligaństwo i pasożytnictwo.

Poza wzrastającą liczbą sprawców biorących udział w jednym przestępstwie chuligaństwa (średnio w roku 2500 ujawnionych przestępstw i 3500 osób skazanych) brak jest jednoznacznej tendencji do wzrostu, spadku czy też stabilizacji w dynamice tego przestępstwa. Falowanie zmian ze szczególną ostrością daje się zauważyć od początku lat siedemdziesiątych. Niezależnie od innych czynników, wpłynęła na to ukształtowana w praktyce sądowej rozszerzona interpretacja znamion chuligaństwa (np. zachowywania się w sposób wrogi ogółowi w miejscu niepublicznym). W nowym k.k. ustawy stan faktyczny chuligaństwa został sformułowany w Jaki sposób aby odpowiadał temu słowu w znaczeniu powszechnym. Za chuligaństwa uważa się więc taki prowokacyjny wobec publiczności czyn, który jest zdolny wywołać u innych zgorzenie albo panikę (§ 270 k.k.).

Na Węgrzech ocenia się, że pasożytniczy tryb życia prowadzi około 0,4—0,5% zdolnej do pracy ludności. Jednakże z różnych względów tylko 0,07% zdolnych do pracy obywateli podlega odpowiedzialności karnej lub karno-administracyjnej za uchylanie się od pracy. Liczba ujawnianych corocznie przestępstw społecznie niebezpiecznego pasożytnictwa (w odróżnieniu od wykroczeń nazywanych umownym terminem: „drobne pasożytnictwo”) nie przekroczyła 1500 (w 1984 r. 1413), a liczba skazań 800 (w 1984 r. 783). Podobnie jak przy chuligaństwie, widoczne jest tu falowanie zmian w dynamice,

⁴² Zakres danych publikowanych w rocznikach statystycznych nie pozwala na samodzielne obliczenie liczby przestępstw komunikacyjnych do 1979 r. Liczby te do 1977r. podaje F. Irk: *Közveti balesetek (Wypadki drogowe)*. Budapest 1979, s. 61—62.

szczególne pod koniec lat osiemdziesiątych, wynikające ze zmian w aktywności organów ścigania.

Sprawcami pasożytnictwa są w większości ludzie młodzi (67% nie ma ukończonych 25 lat), spory wśród nich udział kobiet (28,6%)⁴³.

Można spodziewać się, że po dokonanej w 1984 r. nowelizacji § 266 k.k. polegającej na rozszerzeniu kryminalizacji pasożytnictwa społecznego o trwałe prowadzenie takiego trybu życia (niezależnie od uprzedniej karalności za wykroczenie, co dotychczas było podstawowym warunkiem pociągnięcia do odpowiedzialności karnej) liczba ujawnianych przestępstw wydatnie wzrośnie. Sprzyja temu dokonana przez Sąd Najwyższy uchwałą Izby Karnej r 113 z 20 XII 1984 r.⁴⁴ wykładnia znamion przestępstwa z § 266 k.k. Zdaniem Sądu Najwyższego czyn ten mogą popełnić wszystkie osoby zdolne do pracy (tj. w wieku od 16 do 70 roku życia, a w odniesieniu do kobiet — do 65 roku życia), których zdolność zarobkowania nie jest zmniejszona o więcej niż 67%. Pasożytniczy tryb życia występuje wówczas, gdy sprawca nie nawiązał żadnego stosunku pracy lub nie wykonuje żadnej pracy zarobkowej regularnie. Nie dotyczy to oczywiście tych osób, które zajmują się gospodarstwem domowym bądź faktycznie współuczestniczą we wspólnej działalności gospodarczej rodziny, jak również osób, wprawdzie nie wykonują żadnej pracy zarobkowej, ale utrzymują się ze środków „społecznie akceptowanych”. W odniesieniu do osób, które wykonują tylko pracę dorywczą (np. sezonową) uwzględnia się fakt, czy dochód osiągniany z tej pracy zapewnia im społecznie akceptowany minimalny standard życia, przy czym kryterium w tym zakresie stanowi określone przez władze państwowe najniższe miesięczne wynagrodzenie w gospodarce uspołecznionej lub najniższa renta, a także fakt, czy sposób życia tych osób jest adekwatny do ich dochodów. Warunkiem dla stwierdzenia występowania „społecznie niebezpiecznego pasożytniczego trybu życia” jest uzasadnione przypuszczenie, że ten tryb życia stanowi niebezpieczeństwo popełnienia przestępstwa, gdyż sprawca godzi się na to, że jest utrzymywany przez innych i dla pokrycia kosztów utrzymania korzysta z materialnej pomocy rodziców, krewnych, współmałżonka czy współtowarzysza życia, a jednocześnie wałęsa się, odwiedza lokale -rozrywkowe lub prowadzi taki tryb życia, który pozostaje w sprzeczności z zasadami moralności socjalistycznej. Sąd Najwyższy przyjął, że do pociągnięcia do odpowiedzialności za wykroczenie wystarczy prowadzenie pasożytniczego trybu życia przez okres około miesiąca, do odpowiedzialności karnej zaś za prowadzenie pasożytniczego trybu życia w sposób trwały — okres około 6 miesięcy.

⁴³ I. Tauber: *Az elösi bünözés kriminologiaja (Kryminologia przestępstw pasożytniczych)*, „Acta Facultatis Politico Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominata” (cyt. dalej jako *Acta Facultatis*), t. 15, 1974; Z. Karpati, I. Savanya, J. Olasz: *Gondalatok a közveszelyes munkakerüleiről (Unikanie pracy źródłem przestępstwa)*, „Belügyi Szemle”, 1978, nr 2.

⁴⁴ „Birósági határozatok”, 1985, nr 2, s. 83—86.

Pasożytniczo z reguły łączy się z popełnianiem innych przestępstw świadczących o tzw. próżniaczym trybie życia, a zwłaszcza z organizowaniem zabronionej gry hazardowej, prostytucją, nakłanianiem do prostytucji lub jej ułatwianiem, z sutenerstwem, stręczycielstwem⁴⁵. Rozmiary tych przestępstw są jednak znikome. Rocznie ujawnia się ponad 100 przypadków prostytucji oraz od kilku do kilkudziesięciu przypadków pozostałych przestępstw.

Kontrowersyjny w aspekcie prawa karnego jest problem unikania pracy przez ludność cygańską, której ponad 300 tys. żyje na Węgrzech⁴⁶. Negatywna opinia o Cyganach pokutująca w społeczeństwie i utrudniająca im asymilację, a z drugiej strony specyficzne zwyczaje i tradycje, upośledzenie intelektualne, a często i materialne są jednym ze źródeł unikania przez nich pracy i popełniania przestępstw (z reguły kradzieży)⁴⁷.

Spśród innych przestępstw ujętych w k.k. z 191 r. w rozdziale XIII warto odnotować odmowę powrotu do kraju. Według k.k. (§ 205 k.k.) przestępstwa tego dopuszczał się ten, kto w sposób dozwolony opuścił kraj, ale mimo wezwania nie wrócił na jego terytorium albo ogłosił, że pozostaje za granicą na stałe. W praktyce postępowanie karne wszczynano tylko wobec nieznaczej części takich osób. Na przykład w 1975 r. 1565 obywateli węgierskich, a w 1976 r. 1600 pozostało nielegalnie za granicą, natomiast liczba skazanych z powodu odmowy powrotu do kraju wynosiła odpowiednio : 126 i 242. W nowym k.k. z 1978 r. zlikwidowano tę sprzeczność w taki sposób, aby jednocześnie nie odstraszyć tych obywateli węgierskich, którzy zamierzają powrócić do ojczyzny. Pominięto więc stan faktyczny odmowy powrotu do ojczyzny, natomiast przepisy dotyczące nielegalnego przekroczenia granicy (§ 216) uzupełniono postanowieniami odnoszącymi się do omijania przepisów dotyczących podróżowania i przebywania za granicą. Zgodnie z tym, ten tylko popełnia przestępstwo, kto przez omijanie przepisów dotyczących podróżowania i przebywania za granicą pozostaje trwale za granicą i przez to znacznie narusza interesy Węgierskiej Republiki Ludowej. Ponadto norma ta została przeniesiona do rozdziału XV traktującego o przestępstwach przeciwko administracji państwowej, wymiarowi sprawiedliwości i czystości obyczajów życia publicznego.

Kolejne miejsce w strukturze przestępstw zajmują przestępstwa przeciwko osobie (rozdział XIV k.k. z 1961 r., rozdział XII k.k. z 1978 r.). Do 1971 r. liczba przestępstw ujętych w tym rozdziale systematycznie rosła. W 1972 r. zmniejszyła się o ponad 14000 (przejście zdecydowanej więk-

⁴⁵ I. Tauber: *Az eiösdi...*, s. 334.

⁴⁶ F. Zoltan: *A Cigánybűnözés kriminológiai vizsgálatohoz (Przestępczość wśród Cyganów przedmiotem badań kryminologicznych)*. „Belügyi Szemle” 1976, nr 7.

⁴⁷ I. Tauber: *A Cigány kriminológiai kutatásának alapkerdesa (Podstawowe zagadnienia badań nad przestępczością Cyganów)*, Acta Facultatis, t. 22, 1979; G. Rasko: *Amit a Cigánykriminalitás megertesehez tudnuk kell (Co powinniśmy wiedzieć dla rozumienia przestępczości cygańskiej)*, „Jogtudományi Közlöny”, 1981, nr 9.

szości przestępstw komunikacyjnych do rozdziału XIII k.k.), przez następne dwa lata nadal nieznacznie zmniejszała się (z 9695 do 9002), by znów wzrosnąć do poziomu około 10000 rocznie i raz jeszcze zmniejszyć się w latach 1977—1978 (z 10084 w 1976 r. do 9245 w 1978 r.). Po wejściu w życie nowego k.k. liczba przestępstw przeciwko osobie wykazuje niewielką tendencję wzrostową (tablica 3).

Od 1972 r. udział przestępstw przeciwko osobie wśród ogółu ujawnionych przestępstw sięga 7—8%, wśród ogółu zaś skazań 11—14%.

Na wahania w dynamice przestępstw przeciwko osobie wpłynęły, jak można sądzić, dwa zjawiska. Po pierwsze, falowanie zmian w liczbie czynów polegających na spowodowaniu ciężkiego uszkodzenia ciała (czyny te stanowią około połowy przestępstw przeciwko osobie). Po drugie, zmiana praktyki ściągania czynów polegających na spowodowaniu lekkich uszkodzeń ciała. Od 1974 r. co roku w około 1 tys. tego rodzaju czynów włącza się do ścigania prokurator, obejmując ściganie z urzędu.

Niewielkie znaczenie wśród przestępstw przeciwko osobie odgrywa ostatnio dzieciobójstwo i nieumyślne spowodowanie śmierci. Jeszcze w 1968 r. zarejestrowano 202 przypadki dzieciobójstwa, a w 1974 r. i w latach następnych już tylko około 30 (liczba skazań nie przekracza ostatnio kilkunastu rocznie). Nieumyślne spowodowania śmierci utrzymują się od 1970 r. na poziomie 70—80 rocznie (lecz w 1978 r. odnotowano ich tylko 49).

Poziom zabójstw na Węgrzech znacznie przewyższa średni poziom europejski⁴⁸. W latach 1951—1964 sądy skazały średnio w roku 341 osób za zabójstwa dokonane i usiłowane (3,7 na 100 tys. ludności). Największy wzrost skazań nastąpił w 1955 r. (481—współczynnik 4,9), nieco mniejszy w 1957 r. (407—współczynnik 4,1) i 1958 r. (436—współczynnik 4,4).

W latach 1965—1978 przeciętnie w roku odnotowywano 209 zabójstw dokonanych i 328 usiłowań zabójstw (współczynnik 5,2) oraz 366 skazań za tego rodzaju czyny (współczynnik 3,5). W latach 1979—1983 przeciętna liczba ujawnionych zabójstw (dokonanych i usiłowanych) wyniosła 412 (współczynnik 3,8), skazań zaś 280 (współczynnik 2,6).

W długim okresie dynamika zabójstw i usiłowań zabójstw wykazuje względną stabilizację, a nawet częściowy spadek (zob. tablica 6).

Niekorzystnie wysoki udział zabójstw i usiłowań zabójstw zwłaszcza w ogólnej liczbie ujawnionych przestępstw (około 0,4%) i skazań (około 0,5%) częściowo wynika stąd, że wiele czynów uznaje się za usiłowanie zabójstwa, chociaż wątpliwe jest, że sprawca rzeczywiście zamierzał dokonać zabójstwa. Za ostateczną przyczynę tego rozdźwięku uznaje się brak przejściowej formy pomiędzy zabójstwem i ciężkim uszkodzeniem ciała. Ocenia się, że pomiędzy dyspozycjami tych przepisów istnieje zbyt duża przepaść. W celu jej wypełnie-

⁴⁸ A. Bakóczy: *Przestępczość przeciwko życiu w świetle międzynarodowych danych porównawczych*, „Przestępczość na świecie”, t. 11, 1978.

Tablica 6. Zabójstwa* ujawnione (w latach 1965 —1983) i skazania za zabójstwa
(w latach 1951—1983)

Rok	Zabójstwa ujawnione w l.b.	Wskaźnik dynamiki **	Współczynnik	Skazania za zabójstwa w l.b.	Wskaźnik dynamiki **	Współczynnik
1951				336	—	3,6
1952				248	73,8	2,6
1953				240	96,8	2,5
1954				260	108,3	2,7
1955				481	185,0	4,9
1956				309	64,2	3,1
1957				407	131,7	4,1
1958				436	107,1	4,4
1959				385	88,3	3,9
1960				315	81,8	3,2
1961				284	90,1	2,8
1962				368	129,6	3,7
1963				366	99,4	3,6
1964				454	124,0	4,5
1965	648	-	6,4	458	100,9	4,5
1966	574	88,6	5,6	435	95,0	4,3
1967	503	87,6	4,9	386	88,7	3,8
1968	523	104,0	5,1	352	91,2	3,4
1969	591	113,0	5,7	375	106,5	3,6
1970	556	94,1	5,4	394	105,1	3,8
1971	517	93,0	5,0	343	87,0	3,3
1972	573	110,8	5,5	384	111,9	3,7
1973	521	90,9	5,0	324	84,4	3,1
1974	421	80,8	4,0	338	104,3	3,2
1975	512	121,6	4,9	282	83,4	2,7
1976	568	110,9	5,4	341	120,9	3,2
1977	531	93,5	5,0	397	116,4	3,7
1978	490	92,3	4,6	321	80,8	3,0
1979	453	92,4	4,2	328	102,2	3,1
1980	390	86,1	3,6	262	79,9	2,4
1981	451	115,6	4,2	271	103,4	2,5
1982	357	79,1	3,3	277	102,2	2,6
1983	411	115,1	3,8	262	94,6	2,4

* Łącznie z usiłowaniami zabójstw.

** Rok poprzedni 1(H).

Źródło: J. Čsonka i. Vavro: *Egy kriminalstatisztikai... s. 464* (dane do 1967 r.); „Statistikai Evkönyv” 1964—1984; obliczenia własne.

nia w nowym k.k. postanowiono, że jeśli uszkodzenie ciała zagraża życiu (§ 171 ustęp 5), to za czyn ten grozi kara wprawdzie surowsza niż za spowodowanie ciężkiego uszkodzenia ciała, ale łagodniejsza niż za zabójstwo.

Przeprowadzone kilkakrotnie na Węgrzech badania empiryczne⁴⁹ wykazały m.in., że większości zabójstw dokonują mężczyźni w wieku do lat 40 o znacznie niższym niż średnia krajowa stopniu wykształcenia i poziomie umysłowym. 1/3 sprawców zabójstw wykazuje niedostatki psychiczne lub neuropatologiczne. Od 1/4 do 1/2 stanowią osoby uprzednio karane. Narzędziem przy pomocy którego dokonywano zabójstw był najczęściej nóż; tylko w 5% czynów była nim broń palna. Co dziesiąty sprawca sam się zgłosił do organów ścigania i ujawnił swój czyn, a tylko co szósty próbował ukrywać fakt przestępstwa i zacierać ślady. Dostyc znamienne jest, że co siódmy sprawca po dokonaniu czynu zgłosił się z zamiarem popełnienia samobójstwa.

Motywy zabójstw to najczęściej: zemsta, nienawiść bądź sytuacyjny wybuch gniewu (20,1%), chęć uwolnienia się od ofiary (18,6%), odpieranie ataku ze strony ofiary (10,3%), zazdrość (9%), podżeganie innych osób (8,8%) i konflikt rodzinny (8,5%). Zabójstwa z chęci osiągnięcia korzyści materialnej stanowią 7,8%, na podłożu seksualnym zaś około 2%.

K.k. z 1961 r. nie wyrażał w wystarczający sposób szacunku do życia ludzkiego, zdrowia i nietykalności cielesnej. Świadczyło o tym dość odległe miejsce przestępstw przeciwko osobie w systematyce kodeksowej (po przestępstwach przeciwko państwu, pokojowi i ludzkości, administracji państwowej i wymiarowi sprawiedliwości, bezpieczeństwu i porządkowi publicznemu i wreszcie po przestępstwach przeciwko gospodarce narodowej), a zwłaszcza stosunkowo niskie — w porównaniu z przestępstwami przeciwko mieniu społecznemu — sankcje. Niekiedy kary grożące za przestępstwa przeciwko mieniu były nawet wyższe niż za przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu.

W nowym k.k. z 1978 r. rozdział traktujący o przestępstwach przeciwko osobie został usytuowany tuż po przestępstwach przeciwko państwu i ludzkości. Obniżone zostały sankcje za przestępstwa przeciwko mieniu, a tym samym uwypuklono różnice pomiędzy nimi a sankcjami za przestępstwa przeciwko osobie.

W skazaniach za przestępstwa przeciwko osobie istotną rolę odgrywają przestępstwa ścigane z oskarżenia prywatnego. Strukturę przestępstw ściganych z oskarżenia prywatnego wyczerpują w zasadzie dwa rodzaje czynów: lekkie

⁴⁹ Por. J. Csonka, I. Vavro: *Egy kriminalstatisztikai vizsgálat eredményei (Wyniki badań nad statystyką kryminalną)*. „Statisztikai Szemle” 1966, nr 5 i 6; A. Del: *Alföldön elkövetett emberölések kriminológiai jellemzői (Kryminologiczne wyznaczniki zabójstw na terytorium południowo węgierskiej niziny)*, „Acta Universitatis Szegediniensis de Attila József Nominatae”. Acta Juridica et Politica, t. 23, 1976 (nadbitka); A. Bakóczy: *Az ember Öles inditekai (Motywy zabójstw)*, Kriminológiai es kriminalisztikai tanlymary ok”, t. 17, 1980; A. Bakóczy: *Az emberölés (Zabójstwa)*, Budapest 1984.

uszkodzenie ciała (około 60%) oraz zniesławienie i oszczerstwo (około 40%).

Pośród innych grup przestępstw warto zatrzymać się nad przestępstwami politycznymi, gospodarczymi oraz skierowanymi przeciwko moralności.

Przestępstwa polityczne (przeciwko państwu, pokojowi i ludzkości) stanowią 0,2% ogółu ujawnionych przestępstw i około 0,3% skazań. Najwięcej tego typu przestępstw ujawniono w latach 1966—1968 (kolejne liczby bezwzględne: 926, 486 i 597, współczynniki zaś: 9,1; 4,8; 5,8).

Ponad 90% przestępstw politycznych stanowią tzw. podburzania (§ 127 k.k.) polegające na dokonywaniu w obecności innych czynów zdolnych do wywoływania nienawiści wobec: narodu węgierskiego, WRL, jej ustroju państwowego, którejkolwiek z jej podstawowych instytucji, wobec Konstytucji, sojusznicznych, przyjaznych lub innych stosunków międzynarodowych WRL mających na celu pokojową współpracę, wobec jakiegokolwiek narodu, narodowości, wyznania lub rasy, albo wobec poszczególnych ugrupowań lub osób za ich przekonania socjalistyczne. Rocznie liczba skazanych z tego powodu wahała się między 160 a 200.

Zgodnie z § 217 k.k. jeśli czyn ze względu na wszystkie okoliczności danego przypadku, a zwłaszcza pobudki, sposób dokonania oraz warunki osobiste sprawcy ma mniejszą wagę, to należy kwalifikować go jako karaną łagodniej tzw. obrazę ogółu, a nie podburzanie zagrożone karą pozbawienia wolności do lat 5. Obraża ogółu jest przy tym przestępstwem przeciwko porządkowi publicznemu, a nie przeciwko państwu.

W nowym k.k. za podburzanie (§ 248) traktowane są tylko czyny o świadomie wrogiej treści (tendencyjne). Przez to zawężono krąg osób, które mogą być pociągnięte do odpowiedzialności z powodu podburzania, rozszerzono krąg osób, które można pociągać do odpowiedzialności z powodu obrazy ogółu (§ 268). Rocznie liczba skazań za podburzanie waha się obecnie między 99 a 7.

Liczba osób skazywanych z powodu tzw. zorganizowanej działalności kontrewolucyjnej jest bardzo mała (rocznie 12—15 skazanych). Zgodnie ze zmienionym w 1971 r. § 116 k.k., działanie o charakterze kontrewolucyjnym jest realizowane w formie spisku lub przestępnego organizowania się. Spisek jest działalnością zmierzającą do obalenia ustroju państwowego, społecznego lub gospodarczego WRL, a przestępne organizowanie się jest zorganizowaną działalnością zmierzającą do jej osłabienia. Organizowanie się jest karane łagodniej niż spiskowanie. W praktyce trudno było rozgraniczyć te dwa przestępstwa. Dlatego nowy k.k. pomija stan faktyczny organizowania się i pod nazwą spiskowania traktuje o karaniu grup kontrewolucyjnych, zmierzających do obalenia lub osłabienia ustroju państwowego, społecznego albo gospodarczego WRL. Innymi słowy, jest to powrót do uregulowania obowiązującego w dawnym k.k.

Przestępstwa przeciwko gospodarce narodowej (rozdział XIII z 1961 r., rozdział XVII k.k. z 1978 r.) stanowią około 3—4% ujawnionych przestępstw

i około 3,5% skazań (tablica 3). W porównaniu z 1965 r. liczba tych przestępstw wzrosła o 70%.

Rozdział XIII k.k. z 1961 r. ukształtowany został w okresie funkcjonowania nakazowo-rozdzielczego modelu gospodarki narodowej i począwszy od 1968 r., tj. od czasu wprowadzenia na Węgrzech reformy gospodarczej, przestał odpowiadać nowym warunkom gospodarczym⁵⁰. Z nowelizacją czekano jednak trzy lata, zbierając w tym czasie doświadczenia i opracowując kolejne propozycje zmian. Podstawowy problem, jaki chciano rozstrzygnąć, to skuteczna karnoprawna ochrona gospodarki z jednoczesnym zlikwidowaniem barier prawa karnego, które mogłyby hamować inicjatywę gospodarczą i ryzyko gospodarcze.

W wyniku nowelizacji dokonanej w 1971 r. (dekret nr 28) ustalono niejako trzy podgrupy przestępstw gospodarczych:

1. Typowe przestępstwa naruszające porządek gospodarowania (m.in. naruszenie obowiązków związanych z gospodarowaniem, marnotrawstwo, nieodpowiedzialne zadłużenie, wprowadzenie w błąd organów gospodarki narodowej, naruszenie zasad inwestowania i dyscypliny finansowej, produkcja nieodpowiedniej jakości, spekulacja, zawyżanie cen, wyrządzanie szkody kupującym, łapownictwo),

2. Fałszowanie pieniędzy i papierów wartościowych.

3. Przestępstwa finansowe (m.in. naruszenie zasad operacji walutowych, przestępstwa celne, podatkowe).

Rozmiary typowych przestępstw naruszających porządek gospodarowania są w zasadzie stabilne. Ich średni udział wśród ogółu ujawnionych przestępstw przeciwko gospodarce narodowej sięga 1/3. Stabilne i niewielkie są także rozmiary fałszerstw pieniędzy i papierów wartościowych. W niektórych latach liczba ujawnianych przestępstw sięga co najwyżej 25. Większość fałszowanych pieniędzy, to nie rodzime forinty, lecz dolary USA. Rozmiary i udział trzeciej podgrupy — przestępstw finansowych — w szybkim tempie wzrastają. W ciągu 20 lat rozmiary przestępstw finansowych, a zwłaszcza dewizowych, wzrosły dwukrotnie, co związane jest przede wszystkim ze wzrostem ruchu turystycznego. Udział tych przestępstw wśród ogółu przestępstw przeciwko gospodarce przekracza 2/3.

Okolo 8% (100 w liczbach bezwzględnych) typowych przestępstw naruszających porządek gospodarowania stanowi gospodarcze łapownictwo.

W grupie przestępstw przeciwko rodzinie, młodzieży i moralności (rozdział XV k.k. z 1961 r., rozdział XIV k.k. z 1978 r.) średnio co dziesiątym ujawnionym przestępstwem jest zgwałcenie (stanowi ono przeciętnie 0,5% ogółu ujawnionych przestępstw). Co ósme skazanie w tej grupie ma miejsce także za zgwałcenie.

⁵⁰ E. Laslo: *Riegunirowanije ugołowno-prawowej zaszczyty narodnogo choziajstwa*, w: *Priestuplenija sowierszenynyje w chodie choziajstwiennoj diejatielnosti*, s. 54 i nast.

Tablica 7. Ujawnione zgwałcenia i skazania za zgwałcenia w latach 1965—1983

Rok	Zgwałcenia ujawnione w l.b.	Wskaźnik dynamiki	Współczynnik	Skazania za zgwałcenia w l.b.	Wskaźnik dynamiki	Współczynnik
1965	558	100,0	5,5	376	100,0	3,7
1966	562	100,7	5,5	352	93,6	3,5
1967	539	95,9	5,3	390	110,8	3,8
1968	584	108,3	5,7	346	88,7	3,4
1969	867	148,4	8,4	387	111,8	3,8
1970	764	88,1	7,4	502	129,7	4,9
1971	702	91,9	6,8	402	80,1	3,9
1972	577	82,2	5,6	405	100,7	3,9
1973	596	103,3	5,7	406	100,2	3,9
1974	539	90,4	5,2	389	95,8	3,7
1975	557	103,3	5,3	386	99,2	3,7
1976	465	83,5	4,4	330	85,5	3,1
1977	430	92,5	4,0	350	106,1	3,3
1978	491	114,2	4,6	267	76,3	2,5
1979	434	88,4	4,1	452	169,3	4,2
1980	469	108,1	4,4	320	70,8	3,0
1981	562	120,0	5,2	338	105,6	3,1
1982	483	85,9	4,5	356	105,3	3,3
1983	622	134,3	5,8	318	89,3	3,0

Źródło: L. Rozsa: *Sexualis bűnözés* s. 402 (do 1969 r.); - Statisztikai Évkönyv* 1970—1984; obliczenia własne.

Dynamika zgwałceń, tak jak zdecydowana większość przestępstw, wykazuje tendencję do falowania. Natomiast w krótszym okresie czasu (od początku lat siedemdziesiątych) widoczny jest spadek tego rodzaju przestępstw (na początku lat siedemdziesiątych odnotowywano ponad 700 zgwałceń rocznie, a na początku lat osiemdziesiątych od około 500 do około 600 — zob. tablicę 7).

W ostatnich latach średnio co trzecia-czwarta osoba uznawana za winną zgwałcenia dopuściła się tego czynu wspólnie z dwiema lub więcej osobami, które wiedziały o swym działaniu (zgwałcenie zbiorowe)⁵¹.

Mniej więcej taka sama, jak zgwałceń, jest ogólna liczba innych czynów skierowanych przeciwko moralności. Przeważają wśród nich czyny nierządne (około 150 rocznie) oraz demoralizacja osób poniżej 14 lat (około 120 rocznie).

Całą przedmiotową strukturę ujawnionej przestępczości, z punktu widzenia jej abstrakcyjnego społecznego niebezpieczeństwa, w jakimś stopniu charakteryzuje fakt, że w latach 1971—1978 ponad 40% stanowiły występki (tablica 8), a więc czyny umyślne zagrożone karą pozbawienia wolności poniżej 1 roku i czyny nieumyślne zagrożone karą pozbawienia wolności

⁵¹ J. Rozsa: *Sexualis bűnözés (Przestępstwa seksualne)*, Budapest 1977, s. 402.

Tablica 8. Występki ścigane z oskarżenia publicznego ujawnione w latach 1971*—1983

Rok	L.b. występków ujawnionych	% ogółu przestępstw ujawnionych
1971	59129	48,0
1972	59487	47,2
1973	59129	47,1
1974	48978	43,8
1975	51268	42,4
1976	57058	44,1
1977	54145	43,8
1978	56104	44,2
1979	73601	58,7
1980	94 191	72,2
1981	95 743	70,1
1982	98645	70,5
1983	105256	69,5

* Pojęcie występkę przywrócono w 1971 r.

** Zmiana pojęcia występkę.

Źródło: Statisztikai Évkönyv* 1971—1983; obliczenia własne.

poniżej 3 lat. Od połowy 1979 r. na skutek innego określenia występkę przez nowy k.k. (występkę jest przestępstwo umyślne zagrożone karą pozbawienia wolności poniżej 2 lat oraz wszystkie przestępstwa nieumyślne) ich udział znacznie się zwiększył, lecz wykazuje tendencję malejącą i oscyluje w granicach 70% (tablica 8). Oznacza to, że chociaż w strukturze przestępczości podstawowe znaczenie odgrywały przestępstwa mniej społecznie niebezpieczne, to w latach ostatnich wzrastało znaczenie przestępstw o większym i bardzo dużym społecznym niebezpieczeństwie. Bliższa analiza wskazuje jednak, że decyduje o tym jedynie wzrost grabieży (rozbojów) i kradzieży z włamaniem, albowiem inne przestępstwa wykazują albo stabilizację, albo nawet spadek⁵².

Strukturę ujawnionej przestępczości charakteryzuje też w pewnym stopniu fakt, że udział przestępstw z użyciem przemocy szacuje się na około 10—11%⁵³.

O widocznym ostatnio wzroście przestępczości na Węgrzech oraz o strukturze tej przestępczości decydują zatem przestępstwa o charakterze majątkowym, i to przestępstwa nie zaliczane przez ustawodawcę do szczególnie społecznie niebezpiecznych.

⁵² Podkreśla to I. Vavro: *A bünözés...*, s. 76.

⁵³ Zob. także S. Nyiri: *A bünözés új tendenciai...* s. 770. Warto w tym miejscu dodać, że według J. Vigha, K. Gönczöl, Gy. György i A. Szabo (*Eroszakós büncselekmények es elkövetők — Przystępczość z użyciem przemocy*— Budapest 1973) w 1968 r. przestępstwa z użyciem przemocy stanowiły 11,7% ogółu ujawnionych przestępstw, w 1969 r. 15,7%. Natomiast we wstępnym referacie Węgier na VI Kongres ONZ oceniono, że pod koniec lat siedemdziesiątych przestępstwa z użyciem przemocy stanowiły 10—11% ogółu ujawnionych przestępstw.

Spostrzeżenie co do występowania niewielu negatywnych symptomów strukturalnych przekształceń w przestępczości osłabiają jednak sygnalizowane uprzednio wyniki badań nad przestępczością nieujawnioną oraz niektóre dane charakteryzujące sprawców przestępstw.

Rośnie udział osób poprzednio karanych wśród ogółu sprawców przestępstw.

Jeśli w latach 1965—1978 więcej niż co czwarty skazany był już uprzednio karany, to w latach 1979—1983 prawie co trzeci. Wśród sprawców kradzieży udział osób poprzednio karanych wyniósł w 1983 r. ponad 47%, 27% zaś stanowili recydywiści (tj. osoby skazane uprzednio za przestępstwa umyślne na karę pozbawienia wolności podlegającą wykonaniu, które w ciągu 5 lat od odbycia kary popełniły nowe przestępstwo). Wśród sprawców kradzieży z włamaniem udział ten wyniósł odpowiednio 51% i 37%⁵⁴.

Następuje wzrost liczby osób popełniających przestępstwa pod wpływem alkoholu. Jeśli w latach sześćdziesiątych wynosił on około 20%, to w 1983 r. wyniósł 40%. Jednakże zdaniem I. Vavro wzrost ten jest proporcjonalny do wzrostu spożycia alkoholu na Węgrzech i występuje przede wszystkim przy przestępstwach komunikacyjnych⁵⁵.

Negatywne zmiany następują także w strukturze wieku sprawców przestępstw. Przestępczość jest bowiem w coraz to większym stopniu udziałem młodocianych i młodych dorosłych.

Węgry zawsze cechował duży udział kobiet w przestępczości. Przy końcu XIX w. i na początku XX w. sięgał 25—26%, później falował w różnych okresach, ale jeszcze u progu lat pięćdziesiątych sięga 20%⁵⁶.

W ciągu ostatnich kilkunastu lat skazania kobiet za przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego oscylują wokół 13—15% i nie wykazują jednoznacznej tendencji do obniżania się. Duży jest udział kobiet w skazaniach za takie zwłaszcza przestępstwa, jak: pasożytnictwo, spekulacja, nielegalny handel, lichwiarstwo, kradzież mienia społecznego.

V. POLITYKA KARNA SĄDÓW

W ciągu czterdziestu lat istnienia Węgierskiej Republiki Ludowej polityka karna sądów ulegała dość częstym przeobrażeniom doraźnym, zanim osiągnęła trwałą, wydaje się, stabilizację na początku lat siedemdziesiątych, wyrażającą się w ograniczeniu bezwzględного pozbawienia wolności, bardzo szerokim stosowaniu kary grzywny, wspomaganym przez inne środki wolnościowe.

Doraźne przeobrażenia polityki karnej widoczne są zwłaszcza przy porów-

⁵⁴ S. Nyiri: *A bünözes tendenciai...*, s. 779.

⁵⁵ I. Vavro: *A bünözes...*, s. 82.

⁵⁶ Zob. bliżej G. Rasko: *A női bünözes (Przestępczość kobiet)*, Budapest 1978; J. R. Kubiak: *Dynamika i formy przestępczości kobiet*, NP, 1979, nr 1.

nywaniu preferowanych przez sądy rodzajów środków karnych i wysokości kar bezwzględnego pozbawienia wolności między latami 1952 - 1955 a 1956 r., między latami 1957 - 1958 a latami 1959—1965 i wreszcie między latami 1966—1972 a latami, późniejszymi (tablica 9).

Przeobrażenia w polityce karnej nie zawsze zbiegały się ze zmianami w dynamice i strukturze przestępczości, a nawet ze zmianami ustawowymi. Istotny wpływ na politykę karną sądów wywarła wyzwolona spod okowów dogmatyzmu politycznego węgierska nauka prawa. Teoretycznym i pragmatycznym aspektem polityki karnej literatura węgierska zaczęła poświęcać się dopiero pod koniec lat pięćdziesiątych⁵⁷. Zbiegło się to w czasie ze wznowieniem zainteresowań kryminologią⁵⁸, która zresztą szybko znalazła punkty styeczne z polityką karną⁵⁹.

Jedną z niezaprzeczalnych zasług nauki węgierskiej jest wielokrotne wskazywanie, że ze względu na stan przestępczości, jej charakter i przyczyny przestępstw, celem ustawodawstwa karnego i wymiaru sprawiedliwości powinno być przede wszystkim urzeczywistnienie prewencji szczególnej. Funkcja organizacyjno-wychowawcza powinna zdecydowanie przeważać nad funkcją represyjną. Na przewagę tej ostatniej można się godzić tylko w sytuacjach wyjątkowych napięć społecznych.

Na tym tle została sformułowana zasada racjonalnego gospodarowania karą (maksimum efektów wychowawczych kary przy minimum dolegliwości) oraz przyjęta na X Międzynarodowym Kongresie Prawa Karnego (Budapeszt 1974) zasada traktowania kary pozbawienia wolności jako środka *ultima ratio* ⁶⁰.

Ze zrozumiałych względów bardziej bezpośredni wpływ na praktykę karania wywarły jednak inne formy jej kształtowania, polityczno-prawne dyrektywy stosowania prawa oraz orzecznictwo Sądu Najwyższego. Pierwsze dyrektywy stosowania prawa zawarte były w uchwale Rządu z 1963 r.⁶¹, drugie zaś w uchwale Rady Prezydialnej WRL z 1973 r.⁶²

⁵⁷ J. Szalay: *Büntetőpolitika és büntető ítélkezés (Polityka karna i wymiar sprawiedliwości karnej)*, „Magyar Jog”, 1959, s. 291-299; T. Horvath: *A Szocialista állam büntetőpolitikájának alkotó tenezői (Podstawowe czynniki polityki karnej socjalistycznego prawa)*, „Az-Allam es Jogtudományi”, 1960, s. 403-J-430; L. Viski: *Büntetőpolitika es büntető törvényhozás (Polityka karna i ustawodawstwo karne)*, „Magyar Jog”, 1960, s. 65—68.

⁵⁸ K. Gönczöl: *A magyar kriminologia fejlődése 1960—1977 (Rozwój, węgierskiej kryminologii 1960—1977)*, Acta Facultatis, t. 23, 1980, s. 3.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 20.

⁶⁰ Por. T. Kiraly: *Valoszinüségi elemek a büntetes hiszabsaban (Elementy prawdopodobieństwa przy wymiarze kary)*, „Jogtudományi Közlöny” 1971, nr 9; XIe *Congres International de Droit Pénal du 9 au 15 septembre 1974*, Budapest 1977.

⁶¹ Uchwałę Rządu omawia J. Csendes: *A büntető jogalkamazás jogpolitikai elvei (Prawo — polityczne dyrektywy stosowania prawa karnego)*, „Magyar Jog”, 1963, s. 433 -441.

⁶² Uchwałę Rady Prezydialnej omawia J. Borbandi: *A jogpolitikai irányelvekről (O prawno-politycznych dyrektywach)*, „Magyar Jog”, 1973, s. 385—393.

Uchwała Rządu wydana na wniosek Ministra Sprawiedliwości, w rok po wejściu w życie k.k., wyodrębniała dwie kategorie osób, wobec których należy stosować odmienne środki. Do pierwszej zaliczono sprawców poważnych przestępstw, recydywistów, sprawców mniej poważnych przestępstw, ale za to uporczywie naruszających zasady socjalistycznego współżycia, a także „elementy pasożytnicze i chuligańskie”. W odniesieniu do tej kategorii zalecano sądom „stosowanie prawa w całej jego surowości”. Do drugiej kategorii zaliczono sprawców mniej poważnych przestępstw, których zachowanie do czasu popełnienia przestępstwa było nienaganne. Wobec tych osób zalecono stosowanie przede wszystkim środków wychowawczych, a zwłaszcza upomnienia, pociągnięcia do odpowiedzialności przed organami dyscyplinarnymi lub przed sądem społecznym. Jeśli jednak sprawa trafi do sądu, to zalecono stosowanie grzywny, warunkowego zawieszenia wykonania kary, kary pracy poprawczej, albo krótkoterminowego pozbawienia wolności. Uchwała Rządu z jednej strony doprowadziła do szerszego stosowania upomnień i przekazywania spraw organom pozasądowym, z drugiej zaś niewątpliwie przyczyniła się do nasilenia represji sądowej w latach 1966—1972.

Uchwała spotkała się z ostrą krytyką ze strony nauki⁶³. Kwestionowano przede wszystkim jej zgodność z prawem. Podnoszono m.in., że jeśli już jakiś organ państwowy może wydawać tego rodzaju polityczno-prawne dyrektywy stosowania prawa dla sądów, to tylko Rada Prezydiarna WRL, a nie rząd.

Po gruntownych zmianach w k.k. dokonanych w 1971 r. ponownie sięgnięto po tego rodzaju środki kształtowania polityki karnej, jakim są polityczno-prawne dyrektywy stosowania prawa. Tym razem wydała je Rada Prezydiarna WRL.

Uchwała Rady Prezydiarnej WRL i z 1973 r. dokonała niecp większego niż uprzednio zróżnicowania sprawców przestępstw i dość jednoznacznie orientowała się na bardzo szerokie stosowanie grzywny, jako kary zasadniczej.

Prawno-polityczne dyrektywy stosowania prawa z 1973 r. wyodrębniły trzy kategorie sprawców przestępstw i trzy ogólne sposoby ich traktowania:

1) „surowość prawa” należy okazywać wobec osób dokonujących przestępstw przeciwko państwu, przeciwko życiu, wobec osób umyślnie popełniających inne ciężkie przestępstwa, a także wobec osób uporczywie naruszających porządek j)rawny i normy współżycia społecznego;

2) „surowo karze się” sprawców przestępstw z użyciem przemocy, sprawców szczególnie niebezpiecznych lub szczególnie ciężkich przestępstw dokonywanych w związku z nadużywaniem alkoholu, prowadzeniem pasożytni-

⁶³ Podkreśla to R. Derdi: *Ugolownaja)politika i naznacenije nakazanija*, w: *Quaderni*, Numero speciale dedicato al simposio Internazionale su Politica Crimartale e Diritto Penale, 1978, s. 272.

czego trybu życia, a także tych, którzy byli uprzednio karani za takie same lub podobne przestępstwa ;

3) w odniesieniu do osób, które pierwszy raz popełniły przestępstwo zachowywały się dotychczas nienagannie, a ciężar i stopień społecznego niebezpieczeństwa ich czynu jest nieznaczny, organy prowadzące postępowanie przygotowawcze powinny umorzyć postępowanie i zastosować upomnienie albo też przekazać sprawę do rozpatrzenia organom dyscyplinarnym. W przypadku niezbędności postępowania sądowego, należy orzec odpowiednią grzywnę jako karę zasadniczą, karę pracy poprawczej lub warunkowe zawieszenie wykonania kary. W najbardziej ciężkich przypadkach, można wyjątkowo orzec bezwzględne pozbawienie wolności.

Dyrektywy Rady Prezydialnej WRL w połączeniu ze wspomnianym wcześniej dekretem nr 14 z 1973 r. wpłynęły na bardzo szerokie stosowanie kary grzywny przede wszystkim kosztem ograniczenia bezwzględnego pozbawienia wolności, a częściowo także kosztem ograniczenia warunkowych skazań i prac poprawczych.

Prawno-polityczne dyrektywy stosowania prawa były rozwijane i wspierane przez kierunkowe wytyczne Sądu Najwyższego oraz tzw. zasadnicze orzeczenia (zasady prawne) wydawane przez ten sąd⁶⁴. Zgodnie bowiem z § 47 Konstytucji SN sprawuje nadzór nad działalnością wszystkich sądów, a wydane przezeń wytyczne i zasadnicze orzeczenia są wiążące dla sądów. Na przykład w wytycznych nr 12 ze stycznia 1977 r. poświęconych okolicznościom łagodzącym i obciążającym, SN wprost wskazał, że głównym zadaniem sądów jest stopniowe urzeczywistnianie polityczno-prawnych dyrektyw sformułowanych przez Radę Prezydialną WRL.

Jednak wśród specjalistów z zakresu prawa państwowego coraz częściej rodzą się wątpliwości, czy liczne i szczegółowe wytyczne SN nie naruszają w istocie zasady niezawisłości sędziowskiej⁶⁵.

W toku prac przygotowawczych nad nowym k.k. zakładano, że wprowadzenie szeregu nowych instytucji i udoskonalenie istniejących doprowadzi w praktyce do pogłębiania idei sformułowanych w dyrektywach Rady Prezydialnej, a zwłaszcza do dalszego wzrostu częstości orzekania kary grzywny i spadku stosowania kary bezwzględnego pozbawienia wolności⁶⁶.

⁶⁴ Gy. Racz: *A Legfelsőbb Biróság elvi irányító funkciója (Wytycznonadzorcza funkcja Sądu Najwyższego)*, „Jogtudományi Közlöny”, 1967, s. 416—425; D. Geliert: *Tridsat' let iz istorii węgierskiego wyższego suda*, w: *Razwitiije gosudarstwa i prawa...*, s. 65 i nast.

⁶⁵ O. Bihari: *A Legfelsőbb Biróság alkotmányos helyzete Magyarországon (Konstytucyjna pozycja Sądu Najwyższego na Węgrzech)*, „Jogtudományi Közlöny”, 1967, s. 187—194; K. Füresz: *Uj irányzatok a birói figgetlenség garancia — rendszerenek kiepiteseben Magyarországon (Nowe tendencje w ustanowieniu systemu gwarancji niezawisłości sędziów)*, „Jogtudományi Közlöny”, 1975, s. 572 i nast.; I. Kukorelli: *A Legfelsőbb Biróság tevékenysegeröl (O prawotwórczej działalności Sądu Najwyższego)*, „Jogtudományi Közlöny”, 1976, s. 657—660.

⁶⁶ Wniosek Ministra Sprawiedliwości WRL do Rady Ministrów w sprawie projektu k.k. (maszynopis tłumaczony z języka węgierskiego w posiadaniu autora).

Tablica 9. Struktura środków karnych orzeczonych w latach 1952—1983 wobec osób dorosłych w sprawach o przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego i prywatnego

Rok	Kara śmierci		Bezwzgl. pozb. wolności		War. zaw. wyk. pozb. wol.		Praca poprawcza		Bezwzgl. grzywna		War. wyk. g. rzywny		Inne	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
1952	18	0,01	45285	33,7	29988	22,3	6893	5,1	47457	35,3	4636	3,4	192	0,1
1953*	29	0,02	39603	39,0	16484	16,2	3310	3,3	22407	22,1	2427	2,4	17255	17,0
1954*	14	0,02	21392	33,5	9078	14,2	4998	7,8	21671	34,0	2714	4,2	3940	6,2
1955	16	0,01	39957	44,9	11942	13,4	4981	5,6	28689	32,2	2223	2,5	1205	1,3
1956	3	0,00	18188	29,1	14371	23,0	5687	9,1	21127	33,8	2665	4,3	506	0,8
1957**	60	0,1	14591	32,3	10955	24,2	3763	8,3	14418	31,9	2913	6,4	527	1,2
1958**	?	?	19210	30,8	17767	28,5	3455	5,5	18887	26,2	2451	3,9	507	0,8
1959	?	?	19982	27,7	20097	27,9	4126	5,7	23533	32,7	3575	5,0	724	1,0
1960	?	?	13571	26,1	14101	27,1	3820	7,3	16952	32,6	3088	5,9	518	1,0
1961			15678	28,0	14939	26,7	4160	7,4	18008	32,2	2685	4,8	514	0,9
1962	10	0,02	16154	27,9	14912	25,8	6033	10,4	18033	31,2	2421	4,2	224	0,4
1963	5	0,01	12200	30,3	6571	16,3	5833	14,5	13754	34,2	1898	4,7		
1964	7	0,01	15314	28,4	11447	21,2	8523	15,8	16498	30,6	2109	3,9		
1965	9	0,01	18391	28,8	15020	23,5	9618	15,0	18846	29,5	2052	3,2		
1966	10	0,01	20902	30,8	16857	24,8	9468	13,9	18481	27,2	2196	3,2		
1967	9	0,01	21018	31,0	16717	24,6	9260	13,6	18598	27,4	2251	3,3		
1968	5	0,01	16911	30,8	13345	24,3	7509	13,7	15148	27,6	1936	3,5		
1969	4	0,01	17629	33,1	12167	22,8	6873	12,9	14930	28,0	1637	3,1		
1970	6	0,01	18 323	39,8	8864	19,2	5551	12,0	12214	26,5	1078	2,3		
1971	3	0,00	19655	34,2	13131	22,8	7809	13,6	15447	26,8	1476	2,6		
1972	6	0,01	19012	29,6	14978	23,3	7422	11,6	21082	32,8	1681	2,6		
1973	3	0,00	16030	24,5	12646	19,4	4700	7,2	30013	45,9	1911	2,9		
1974	4	0,01	15218	23,4	11995	18,5	3624	5,6	32122	49,5	1946	3,0		
1975	3	0,00	14592	24,6	10766	18,2	3653	6,2	28753	48,5	1466	2,5		
1976	1	0,00	16718	25,3	12499	18,9	4062	6,2	30983	47,0	1675	2,5		
1977	1	0,00	16179	24,4	12632	19,1	4081	6,2	31826	48,0	1521	2,3		
1978	1	0,00	14817	22,2	12230	18,3	4034	6,0	34035	51,0	1558	2,3		
1979	2	0,00	13029	22,3	10949	18,7	3316	5,7	30714	52,5			449	0,8
1980	5	0,00	13518	24,4	11548	20,9	2591	4,7	26265***	47,5			1373	2,5
1981	3	0,00	14837	25,7	11613	20,1	2770	4,8	24699***	42,9			3696	6,4
1982	5	0,00	14610	25,1	11765	20,2	2708	4,7	23859***	41,1			5152	8,9
1983	3	0,00	14966	24,8	12329	20,4	2589	4,1	24596***	40,8			5 899	9,8

* Włącznie z zastosowaniem amnestii.

** Dane mało wiarygodne (sprzeczność pomiędzy ogólną liczbą skazanych a liczbą wynikającą ze zsumowania rodzajów kar).

*** Grzywna ogółem (brak innych danych).

Źródło: „Statistikai Evkönyv” 1957—1984; obliczenia własne.

Tablica 9 obrazuje strukturę orzeczonych środków karnych w trzech różnych okresach: w ciągu ostatnich dziesięciu lat obowiązywania części ogólnej k.k. z 1950 r. oraz części szczególnej k.k. Csemeği, w całym okresie obowiązywania k.k. z 1961 r. oraz w ciągu pierwszych pięciu lat obowiązywania nowego k.k. z 1978 r.

Wynika z niej m.in., że jeśli w pierwszym okresie, przeciętnie rzecz biorąc, najczęściej stosowanym środkiem karnym było bezwzględne pozbawienie wolności (32,5% skazanych), to już w następnym spadło ono na drugie miejsce (18,4% skazanych). Pierwsze zajęła bowiem bezwzględna kara grzywny (36,5% skazanych).

W latach pięćdziesiątych bezwzględne pozbawienie wolności spotykało średnio co trzeciego sprawcę przestępstwa, przy czym różnice pomiędzy niektórymi latami były bardzo duże. Tak np. w 1955 r. karę tę orzeczono wobec 44,9% skazanych, w 1959 r. zaś wobec 27,7%.

Od 1956 r. począwszy aż do 1984 r. liczba skazanych na bezwzględne pozbawienie wolności w zasadzie (z wyjątkiem lat 1966—1967) nie przekraczała 20 tys. rocznie, podczas gdy na początku lat pięćdziesiątych oscylowała wokół 40 tys. rocznie. Współczynnik skazań na bezwzględne pozbawienie wolności na 100 tys. mieszkańców zmniejszył się z 479 w 1952 r. do 184 w 1956 r. i 149 w 1957 r., a później w zasadzie nie przekroczył 200.

W wyniku punitywnej polityki karnej końca lat czterdziestych i początku lat pięćdziesiątych pomiędzy 1951 r. (100%) a 1955 r. (166,0%) znacznie wzrosła liczba więźniów. Wydana w 1954 r. amnestia jedynie na krótko zmniejszyła populację więzienną. Istotną zmianę w tym względzie przyniosła dopiero II połowa 1956 r. Na dzień 1 października 1956 r. liczba więźniów wynosiła 86,1% przeciętnej liczby więźniów z 1951 r. Po uwolnieniu sporej części więźniów przez powstańców, po samowolnych uwolnieniach się dużych grup więźniów (i to niekiedy przy użyciu broni)⁶⁷ oraz po stłumieniu wydarzeń październikowych, na dzień 31 XII 1956 r. przebywało w zakładach karnych jedynie 5365 osób⁶⁸ (współczynnik 55). W dwóch następnych latach liczba więźniów wzrastała⁶⁹. W kolejnych dwóch latach zaczęła się jednak obniżać i na koniec 1961 r. można szacować, że sięgała około 17—18 tys.⁷⁰ (współczynnik 170—180).

⁶⁷ I. Glaser: *A szabadságvesztés...*, s. 155.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *Ibidem*, s. 158. I. Glaser podaje następujące dane procentowe. Jeśli stan liczbowy osób, wobec których wykonywano karę pozbawienia wolności na koniec 1951 r. przyjąć za 100%, to na dzień 31 III 1957 r. wyniósł on 65,5%, na dzień 30 IX tegoż roku 87,9%, na dzień 31 XII tegoż roku 90,3% i wreszcie na dzień 31 XII 1958 r. 99,4%.

⁷⁰ Szacunkowe obliczenia według danych procentowych cytowanych przez I. Gläsera (s. 172, 176—177). W porównaniu z końcem 1958 r. (100%) stan liczbowy więźniów wyniósł na dzień 31 XII 1959 r. — 85,5%. 1960 r. — 73,0% (amnestia), 1961 r. — 84,6%, 1962 r. —

Po wejściu w życie k.k. z 1961 r. częstość korzystania przez sądy z bezwzględnej pozbawienia wolności najpierw zmalała, a później zaczęła wzrastać. W latach 1969 - 1971 udział kary bezwzględnej pozbawienia wolności był już zbliżony do udziału z początku lat pięćdziesiątych. Towarzyszył temu wzrost surowości orzekanych kar i wzrost liczby więźniów. Na koniec 1971 r. liczba więźniów była o ponad 40 punktów wyższa niż na koniec 1961 r.⁷¹

Pewien wzrost rygorystyki wobec sprawców przestępstw w latach sześćdziesiątych znajduje również odbicie w tymczasowych aresztowaniach. Z dostępnych danych wynika, że w latach 1964—1968 mniej więcej co szósty oskarżony w sprawie z oskarżenia publicznego był tymczasowo aresztowany przez prokuratora (liczby bezwzględne wynosiły kolejno: 8089, 9367, 10102, 10923)⁷².

W 1973 r. następuje bardzo wyraźne obniżenie częstości posługiwania się bezwzględną pozbawieniem wolności. W latach 1973—1978 skazano na tę karę o 6434 osoby mniej niż w latach 1967—1972, osiągnięty zaś w 1978 r. i 1979 r. udział skazań na bezwzględne pozbawienie wolności (22,2% i 22,3%) w strukturze orzeczonych środków karnych był najniższy w całej historii powojennych Węgier.

Wejściu w życie nowego k.k. towarzyszyło przekonanie, że udział skazań na bezwzględne pozbawienie wolności z czasem spadnie poniżej 20%. Możliwości ograniczenia tej kary sugerowały bowiem m.in. wyniki badań empirycznych nad jej efektywnością⁷³, a zwłaszcza nad potrzebą zmniejszenia częstości jej orzekania wobec sprawców przestępstw nieumyślnych⁷⁴.

Jednakże od 1980 r. udział bezwzględnej pozbawienia wolności nie tylko nie spadł, lecz nawet zaczął wzrastać, co pozostawało w bezpośrednim związku ze wzrostem przestępczości. W 1984 r. osiągnął już poziom 27,4%. Wzrastać też zaczęła zbiorowość uwięzionych. Jeśli w 1979 r. liczba osób pozbawionych wolności wynosiła 16764, w 1980 r. 17532, w 1981 r. 18881, w 1982 r. 19775, to na koniec 1984 r. już 21884⁷⁵. Współczynnik

71,3%, 1963 r. — 58,8% (amnestia), 1964 r. — 76,4%, 1965 r. — 90,8%, 1960 r. — 96,8%. 1967 r. — 92,6%, 1968 r. — 85,1%, 1969 r. — 89,6%, 1970 r. — 97,9%, 1971 r. — 103,3%

⁷¹ Obliczenia własne na podstawie danych przytaczanych w przypisie 70.

⁷² *Tajekoztató a büiñözesrol es büiñöldözesrol* (wyd. Prokuratury Generalnej WRL), 1968, s. 138.

⁷³ J. Vigh; I. Tauber: *Główny problem skuteczności kary pozbawienia wolności*, w: *Zapobieganie przestępczości w świetle obrad VIII Międzynarodowego Kongresu Kryminologii*, Warszawa 1979, s. 82—83.

⁷⁴ J. Vigh. I. Tauber: *A gondatlan büncselek mnyekert koszabott szabadsagvesztes bumtetes (Efektywność kary pozbawienia wolności wobec osób skazanych za przestępstwa nieumyślne)*, „Jogtudományi Közlöny”, 1981, nr 6.

⁷⁵ Liczba osób pozbawionych wolności w latach 1979 -1982 cytowana za S. Lammichem i F. Nagy: *Kriminalitätsentwicklung und Straf praxis in Ungarn nach dem Irikraftreten des StGB von 1978*, „Monatschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform”, 1985, nr 3, s. 185;

osób pozbawionych wolności zwiększył się ze 157 w 1979 r. do 205 w 1984 r.

Z dostępnych danych trudno zorientować się, jaka jest wysokość orzeczonych kar bezwzględnego pozbawienia wolności, gdyż publikowane informacje obejmują łącznie wymiar kary bezwzględny i warunkowy. Niemniej jednak z tablicy 10 wynika, że jedną z bardziej trwałych tendencji węgierskiej polityki karnej jest masowe orzekanie kar krótkoterminowych⁷⁶. Najbardziej jest to widoczne w latach 1962—1969, kiedy to przeciętnie 95% skazanym na pozbawienie wolności (warunkowe i bezwzględne) wymierzono kary do 1 roku. W latach wcześniejszych odsetki te wynosiły około 75%, w latach późniejszych zaś około 80%. Wśród kar krótkoterminowych przeważają kary do 6 miesięcy (około 2/3 kar krótkoterminowych).

Kara powyżej 1 roku do 2 lat, spotykała w latach 1962 -1969 więcej niż co dziewiątego skazanego na pozbawienie wolności (średni udział 10,4), w latach 1970—1979 już co ósmego (średni udział 12,2), w latach 1980-1983 zaś ponownie co dziewiątego (średni udział 10,6). Natomiast kara w przedziale powyżej 2 lat poniżej 5 lat pozbawienia wolności w latach 1962—1969 spotykała co dwudziestego skazanego na pozbawienie wolności (średni udział 5,8), w latach 1970 - 1979 co piętnastego (średni udział 6,7) i w latach 1980—1983 również co piętnastego (średni udział 6,4).

Znamienną ewolucję przeszło natomiast orzekanie kar długoterminowych (powyżej 5 lat łącznie z dożywotnim pozbawieniem wolności). W latach 1952 —1959 orzeczono je wobec 6580 skazanych (1,9% ogółu skazanych na pozbawienie wolności), podczas gdy w okresie dwukrotnie dłuższym (1960-1979) tylko wobec 4680 skazanych (0,8%). Mimo wszystko, w ciągu ostatnich kilku lat obowiązywania k.k. z 1961 r. i pierwszych lat obowiązywania nowego k.k. orzeka się nieco częściej (w granicach 1,4% ogółu skazanych na pozbawienie wolności) kary długoterminowe niż w początkowych latach obowiązywania k.w. z 1961 r. Z dostępnych danych wynika, że około 2/3 do 3/4 kar długoterminowych nie przekracza 8 lat⁷⁷.

Przywrócenie w 1971 r. kary dożywotniego pozbawienia wolności i orzeczenie jej w ciągu ostatnich trzynastu lat wobec 93 skazanych wywarło, zdaje się, istotny wpływ na ograniczenie stosowania kary śmierci. Jeśli tak

K. Györg i S. Lammichein; *Die Sanktionen des ungarischen Straf- und Ordnungswidrigkeitenrechts und deren Einsatz bei der Bekämpfung der Kriminalität*. „Recht in Ost und -West”. 1986, nr 2, s. 117. Liczba więźniów w 1984 r. uzyskana przez autora bezpośrednio w Ministerstwie Sprawiedliwości Węgier.

⁷⁶ Zob. polemikę wokół kar krótkoterminowych w literaturze węgierskiej - L. Szük: *A rövid tartamu szabadsagvesztesről (O krótkoterminowym pozbawieniu wolności)*, „Magyar Jog”, 1984, nr 11; F. Nagy: *Meg egyszer a rövidtartamu szabadsagvesztesről (Jeszcze, jaz o krótkoterminowym pozbawieniu wolności)*, „Magyar Jog”, 1985, nr 10.

⁷⁷ *Taiekoztató...*, s. 138. Z danych uzyskanych przez autora bezpośrednio w Ministerstwie Sprawiedliwości Węgier wynika, że na ogólną liczbę 411 orzeczonych w 1984 r. kar długoterminowych (bez dożywotniego pozbawienia wolności) 314, tj. 76,4% oscylowało w granicach powyżej 5 lat do 8 lat.

Tablica 10. Wymiar kary pozbawienia wolności (bezwzględnej i warunkowej) wobec osób dorosłych w latach
1962—1983

Rok	Ogółem skazani na pozb. wol.	Do 6 mies,		Powyżej 6 mies. Poniżej 1 roku I		Powyżej 1 roku poniżej 2 lat		Powyżej 2 lat poniżej 5 lat		Powyżej 5 lat		Dożywot- nio	
		l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
1962	31066	17723	57,0	9150	29,4	2718	8,7	1239	4,0	236	0,7		
1963	18771	10498	55,9	4863	25,9	2161	11,5	1097	5,8	152	0,8		
1964	26 761	15952	59,6	6880	25,7	2370	8,8	1336	5,0	223	0,8		
1965	33411	20669	61,9	8308	24,9	2704	8,1	1553	4,6	177	0,5		
1966	37759	22639	59,9	9479	25,1	3591	9,5	1867	4,9	183	0,5		
1967	37735	22343	59,2	9534	25,3	3671	9,7	1963	5,2	224	0,6		
1968	30256	18012	59,5	7783	25,7	2788	9,2	1482	4,9	191	0,6		
1969	29 796	17217	57,8	7798	26,2	2913	9,8	1621	5,4	247	0,8		
1970	27187	14122	51,9	7336	27,0	3555	13,1	1917	7,0	257	0,9		
1971	32786	17 673	53,9	8949	27,3	3721	11,3	2198	6,7	245	0,7		
1972	33990	18399	54,1	9319	27,4	3814	11,2	2205	6,5	253	0,7		
1973	28676	14274	49,8	8562	29,8	3597	12,5	2009	7,0	231	0,8	3	0,01
1974	27213	13338	49,0	8475	31,1	3432	12,6	1748	6,4	214	0,8	6	0,02
1975	25 358	12467	49,2	7775	30,7	3109	12,3	1783	7,0	219	0,9	5	0,01
1976	29217	14018	48,0	9141	31,3	3601	12,3	2180	7,5	269	0,9	8	0,02
1977	28811	13699	47,5	8970	31,1	3880	13,5	2070	7,2	202	0,9	10	0,03
1978	27047	12980	48,0	8 786	32,5	3307	12,2	1740	6,4	220	0,8	14	0,05
1979	23978	11814	49,3	7 952	33,2	2634	11,0	1377	5,7	193	0,8	18	0,03
1980	25066	12251	48,9	8227	34,8	2444	9,8	1387	5,5	244	1,0	13	0,05
1981	26450	11767	44,5	9742	36,8	2780	10,5	1787	6,8	363	1,4	11	0,04
1982	26375	11 394	43,2	9924	37,6	2915	11,1	1769	6,7	364	1,4	9	0,03
1983	27295	11438	41,9	10699	39,2	2956	10,9	1809	6,6	387	1,4	6	0,02

Źródło: „Statistikai Evkönyv” 1957—1984; obliczenie własne.

jest rzeczywiście (brak jest w tym względzie badań), to byłoby to potwierdzenie założenia leżącego u podstaw przywrócenia dożywotniego więzienia w 1971 r. i utrzymania go w nowym k.k.

Warunkowe zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności i kary grzywny nie cieszy się na Węgrzech tak dużą popularnością, jak w orzecznictwie większości europejskich państw socjalistycznych⁷⁸.

Od czasu wejścia w życie k.k. z 1961 r. do 1972 r. środek ten był stosowany średnio wobec co czwartego skazanego i wykazywał względną stabilizację. Od 1973 r. częstość jego stosowania zmniejszyła się na rzecz zwiększonego udziału kary grzywny. Od tego czasu średnio co piąty skazany korzysta z warunkowego zawieszenia wykonania kary.

Jeszcze rzadziej niż obecnie stosowano warunkowe skazanie w I połowie lat pięćdziesiątych (około 18%), natomiast częściej pod koniec lat pięćdziesiątych i u progu sześćdziesiątych. Na przykład w latach 1958—1961 co trzeci skazany korzystał z warunkowego zawieszenia kary pozbawienia wolności lub grzywny. Charakterystyczne jest przy tym, że z reguły wzrost częstości orzekania warunkowego skazań odbywał się kosztem spadku skazań na bezwzględne pozbawienie wolności⁷⁹.

Ponad 80% warunkowych skazań dotyczy kary pozbawienia wolności. Według części ogólnej k.k. z 1950 r. wykonanie kary pozbawienia wolności nie mogło być warunkowo zawieszane m.in. wtedy, gdy ustawa przewidywała za przestępstwo karę wyższą niż 5 lat więzienia (§ 55 ustęp 3). Później próg ten obniżono do 1 roku więzienia. Z kolei w k.k. z 1961 r. warunkowe zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności dotyczyło nie grożącej, lecz orzeczonej kary pozbawienia wolności nie przekraczającej 1 roku, a wyjątkowo nie przekraczającej lat 2 (§ 70 ustęp 1 i 2). Rozwiązanie to zostało utrzymane w nowym k.k. (89 ustęp 1 i 2).

Niemalże całość (około 95—99%) kar pozbawienia wolności, których wykonanie sąd warunkowo zawiesi dotyczy kar do 1 roku.

Średnio wobec co ósmego warunkowo skazanego na pozbawienie wolności zarządza się wykonanie kary⁸⁰. Podstawą zarządzenia wykonania kary jest najczęściej dokonanie przestępstwa w okresie próby, za które orzeczono karę pozbawienia wolności.

Na podstawie części ogólnej k.k. z 1950 r. i części szczególnej (k.k. Csemegi, ustawy dodatkowe) kara grzywny jako kara zasadnicza mogła być stosowana tylko w ograniczonym zakresie. Była bowiem pomyślana

⁷⁸ Bliżej na temat warunkowego skazania i jego rozwoju ustawowego i praktycznego począwszy od 1908 r. zob. T. Horvath: *Suspended sentence under Hungarian criminal law*, „Acta Iuridica”, 1969, t. 11, nr 1—2.

⁷⁹ Zwraca na to uwagę J. Wojciechowska: *Kara pracy poprawczo-wychowawczej w węgierskiej praktyce sądowej*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, t. 16, Toruń 1978, s. 240.

⁸⁰ Wstępny referat Węgier na VI kongres ONZ.

przede wszystkim jako kara dodatkowa. Karą zasadniczą mogą się stać jedynie w wyniku zastosowania instytucji złagodzenia kary (§ 51—52), u której podstaw leżało m.in. uznanie, że kara ustalona przez ustawę lub jej najwyższy wymiar wydaje się zbyt surowa.

Mimo tych ustawowych ograniczeń zasadnicza kara grzywny zyskała sobie sporą popularność w praktyce sądowej lat pięćdziesiątych. Była bowiem orzekana przeciętnie wobec 32—33% skazanych. Można zaryzykować pogląd, że gdyby nie ta dewaluująca ustawowe progi i rodzaje kar praktyka, struktura wymiaru kary w tych latach miałaby zapewne dużo smutniejszy wydźwięk.

W k.k. z 1961 r. kara grzywny została wprawdzie uznana przede wszystkim za karę zasadniczą (§ 35 ustęp 1 pkt 4), jednakże krąg przestępstw nią zagrożonych był bardzo wąski. W 8 przypadkach sankcji, grzywna występowała jako kara jedyna i w 4 jako kara alternatywna. Podobnie jak w poprzednim stanie prawnym, szersze możliwości jej orzekania stwarzała dopiero instytucja złagodzenia kary, nie mająca charakteru nadzwyczajnego (§ 68—69), a obwarowana jedynie uznaniem, iż określony w części szczególnej najniższy wymiar kary jest — z punktu widzenia celu kary oraz ze względu na okoliczności miarodajne przy jej wymiarze - zbyt surowy (§ 68 ustęp 1). Jednakże z drugiej strony, ustęp 2 § 68 k.k. dopuszczał stosowanie grzywny tylko wtedy, gdy najniższym przewidzianym w ustawie wymiarem kary było pozbawienie wolności na okres krótszy niż 6 miesięcy.

W latach 1966—1972 kara grzywny była orzekana rzadziej niż w latach poprzednich chociaż jej udział w strukturze kar był i tak znaczący (średnio 30—32%). Powodem spadku popularności grzywny były zbyt wysokie (wyższe niż 6 miesięcy pozbawienia wolności) dolne progi sankcji wielu przestępstw oraz dokonywana kilkakrotnie w tym czasie dekryminalizacja, która zawężyła faktyczne możliwości stosowania grzywny.

Zdecydowaną zmianę przyniosły dopiero uchwała Rady Prezydialnej WRL z 1973 r. oraz dekret nr 14 z tegoż roku. Na mocy tego drugiego aktu kara grzywny mogła być orzekana także za wszystkie przestępstwa zagrożone karą pozbawienia wolności od 1 roku do 5 lat.

W 1973 r. po raz pierwszy sądy orzekły więcej bezwzględnych i warunkowych grzywien (48,8%) niż bezwzględnych i warunkowych kar pozbawienia wolności (43,9%). W latach następnych udział kary grzywny w strukturze kar przekroczył nawet 50%. Preferowaniu kary grzywny towarzyszyło jednak nie tylko wypieranie bezwzględnego pozbawienia wolności, lecz także pracy poprawczej.

W koncepcjach polityki karnej grzywna miała być środkiem zwalczania przestępczości drobnej i mniej społecznie niebezpiecznych przypadków spośród tzw. przestępczości średniej⁸¹ i niejako już z założenia konkurować miała w pewnym zakresie z karą pracy poprawczej.

⁸¹ K. Gyorgyi, K. Bard: *Kodifikatorische Probleme der Geldstrafe*. *Annales Universitatis...*, t. 20, 1978, s. 4.

W praktyce kara grzywny była najczęściej stosowana za przestępstwa drogowe, przestępstwa przeciwko gospodarce narodowej, przeciwko bezpieczeństwu i porządkowi publicznemu oraz przeciwko mieniu społecznemu. W sprawach z oskarżenia publicznego udział kary grzywny sięgał 48,3% ogółu skazań. W sprawach z oskarżenia prywatnego zaś aż 96,5%.

Wysokość kar grzywnien w okresie obowiązywania k.k. z 1961 r. była uznawana za relatywnie niską⁸², mimo że w ostatnich latach znacznie się zwiększyła. Jeśli bowiem w 1972 r. ponad połowa orzeczonych grzywnien nie przekraczała 1 tysiąca forintów, to w 1974 r. już 4/5 grzywnien mieściło się w przedziale powyżej 1 tysiąca do 5 tysięcy forintów, 2,7% w przedziale od ponad 5 tysięcy do 10 tysięcy forintów, 0,3% przekraczało 10 tysięcy forintów i 16,4% nie przekraczało 1 tysiąca forintów⁸³.

W granicach od 3 tysięcy do 9 tysięcy osób rocznie odbywało zastępczą karę pozbawienia wolności za grzywnę (łącznie jako karę zasadniczą i dodatkową). Tak np. w 1966 r. zastępczą karę pozbawienia wolności orzeczono wobec 6538 osób, w 1968 r. wobec 4966 osób, w 1971 r. wobec 3885 osób, w 1973 r. wobec 7014 osób i w 1974 r. wobec 4055 osób⁸⁴. Efektywność kary grzywny była więc dość wysoka, skoro średnio co najwyżej w 1/5 orzeczonych kar doszło do wykonywania kar zastępczych.

Jednym z założeń nowego k.k. była likwidacja istniejącej od lat dość paradoksalnej sytuacji: aby móc stosować się do dyrektyw polityki karnej, sądy musiały często (w około 60% spraw) korzystać z możliwości złagodzenia kary. Uznając tę sytuację za niepożądaną ze względu na degradację sankcji ustawowych, w nowej części ogólnej k.k. z 1978 r. podkreślono wyjątkowy charakter złagodzenia kary (§ 87), w nowej części szczególnej zaś ustalono bardziej realne niż dotąd zagrożenia, zwiększając przede wszystkim krąg przestępstw zagrożonych obok kary pozbawienia wolności także pracą poprawczą i grzywną.

Po wejściu w życie nowego k.k. nastąpił jednak nieoczekiwany spadek częstotliwości orzekania kary grzywny będący m.in. następstwem dekryminalizacji niektórych drobnych przestępstw oraz wprowadzenia nowego środka karnego bez pozbawienia wolności — oddania na próbę. W 1983 r. udział kary grzywny (bezwzględnej i warunkowej) spadł do poziomu 40%.

Wprowadzeniu przez nowy k.k. systemu grzywnien według stawek dziennych towarzyszyło szereg trudności i wątpliwości w orzecznictwie⁸⁵. W II półroczu 1979 r. sądy po raz pierwszy zaczęły określać wysokość grzywnien według

⁸²K. Gyorgi, K. Kovacsis: *Die Regelung der Geldstrafe im Ungarischen Strafrecht und ihre Anwendung*, Annales Universitatis..., t. 18, s. 29.

⁸³ *Ibidem*. s. 41.

⁸⁴ *Ibidem*

⁸⁵ Zob. G. Szabo: *A pénzbimtetés alkalmazása a gyakorlatban (Stosowanie grzywny w praktyce sądowej)*, „Magyar Jog”, 1981, nr 6.

stawek dziennych. Pierwsze doświadczenia wykazały, że 3/4 grzywien oscyluje między 21 dniówkami a 60 dniówkami. W cztery lata później już 92% grzywien oscylowało między 31 dniówkami a 100 dniówkami⁸⁶.

W około 21% orzeczonych grzywien dochodzi do wykonania kary zastępczej pozbawienia wolności.

Kolejne miejsce w strukturze orzekanych środków karnych zajmuje praca poprawcza. Do kary pracy poprawczej (ściśle: poprawczo-wychowawczej) sądy węgierskie odnosiły się z dużą rezerwą już od samego początku jej wprowadzenia w 1950 r.⁸⁷ Przez kilkanaście lat jej udział w strukturze kar nie osiągnął nawet 10%. Po wejściu w życie k.k. z 1961 r. udział jej początkowo przejawiał tendencję wzrostową (15,8% w 1964 r.) lecz później zaczął systematycznie spadać, osiągając w 1983 r. 4%, czyli mniej więcej tyle, ile na początku lat pięćdziesiątych. W 1983 r. w porównaniu z 1952 r. kilkakrotnie mniejsza była jednak liczba bezwzględna osób skazanych na pracę poprawczą.

Jest rzeczą bardzo charakterystyczną, że prawie każdorazowemu spadkowi odsetka skazań na karę pracy poprawczej, towarzyszył wzrost skazań na karę grzywny⁸⁸.

Rezerwa sądów wobec kary pracy poprawczej wynika m.in. z negatywnych doświadczeń związanych z jej wykonywaniem. Olbrzymia większość zakładów pracy, w których wykonywana jest kara pracy poprawczej ogranicza się bowiem do egzekwowania formalnych jej elementów (obniżanie wynagrodzenia za pracę, prowadzenie ewidencji w tym względzie itp.) z całkowitym pominięciem merytorycznych. Nie próbuje się więc organizować wychowawczego oddziaływania na skazanego ani przez kolektywy pracownicze, ani też przez organizacje społeczne, co pod znakiem zapytania stawia celowość orzekania tej kary⁸⁹. Ostatnio, przez powołanie w sądach specjalnych kuratorów kontrolujących wykonanie kary pracy poprawczej, a zwłaszcza efektywność oddziaływań wychowawczych, dąży się do przywrócenia równowagi między obu elementami tej kary⁹⁰.

Drugą podstawową przyczyną rezerwy sądów wobec kary pracy poprawczej są trudności z jej wykonaniem wobec osób nigdzie nie pracujących. Wprowadzona w 1968 r. reforma gospodarcza sprawiła, że mniejsze stało się zapotrzebowanie na siłę roboczą. Stąd też sądy ograniczają się do orzekania tej kary wobec osób, które w chwili wydania wyroku już posiadały stałą

⁸⁶ S. Lammich, F. Nagy: *Kriminalitätswentwicklung...*, s. 181.

⁸⁷ J. Wojciechowska: *Kara pracy poprawczo-wychowawczej...*, s. 241.

⁸⁸ *Ibidem*, s. 240.

⁸⁹ *Ibidem* s. 234 i cyt. w przypisie 11 literatura węgierska.

⁹⁰ Usłowią, sformiowanie i oszczestwienie nakazani nie soprowozdajuszczichsia liseniem swobody (mat. powielony prezentowany na IV przygotowawczej konferencji Ministrów Sprawiedliwości krajów socjalistycznych), Berlin 1981.

pracę. Częściowemu rozwiązaniu sprzeczności między założeniami ustawowymi, wedle których kara pracy popawczej miała być stosowana w pierwszej kolejności wobec osób, które nigdzie nie pracowały, a praktyką społeczną, służą umowy o współpracy zawierane przez Ministerstwo Sprawiedliwości i niektóre sądy wojewódzkie z tymi przedsiębiorstwami, które posiadają rezerwy siły roboczej i wezmą na siebie obowiązki wychowawcze⁹¹.

Jeśli czyn i osobowość sprawcy są w nieznacznym stopniu społecznie niebezpieczne, sąd uznając, że nie zachodzi konieczność zastosowania nawet najłagodniejszego rodzaju kary, może poprzestać na upomnieniu (8 56 k.k. z 1950 r., § 60 k.k. z 1961 r.).

Wokół instytucji upomnienia istnieją w literaturze węgierskiej ostre spory. Kwestionowano przede wszystkim słuszność stosowania tego środka w typowych sprawach karnych. Jednakże z czasem zwyciężył pogląd, że stosowanie upomnienia jest nie tylko celowe, ale że stosować je należy w możliwie szerokich granicach, podobnie jak warunkowe zawieszenie wykonania kary. Praktyka wykazała, że wbrew wysuwanym początkowo zarzutom o małej skuteczności upomnienia, częstość dokonywania przestępstw tego samego rodzaju przez osoby upomniane była zdecydowanie niższa niż przy środkach surowszych⁹².

Upomnienie nie pociągało za sobą skutków skazania, jako że następowało w postanowieniu o umorzeniu postępowania: Zgodnie z wytycznymi stosowania prawa z 1963 r., było ono stosowane znacznie częściej w postępowaniu przygotowawczym niż w postępowaniu sądowym. Na przykład w latach 1974—1979 w postępowaniu przygotowawczym stosowano je wobec 4—6 tysięcy osób, w postępowaniu sądowym zaś wobec 700—1000 osób⁹³.

W nowym k.k. z 1978 r. środek ten został zachowany pod nazwą „nagany” (§ 71) i stosowany jest w praktyce w podobnym zakresie jak poprzednio (co do około 6% znanych sprawców przestępstw w postępowaniu przygotowawczym i około 1% postępowań sądowych).

Nowy k.k. z 1978 r. do systemu środków karnych wprowadził poddanie próbie (§ 72—73) wykazujące podobieństwo do znanego polskiemu ustawodawstwu warunkowego umorzenia postępowania karnego. W razie pozytywnego przebiegu okresu próby, sąd umarza postępowania, w przeciwnym wypadku zaś wymierza karę.

W praktyce poddanie próbie stosowane jest coraz częściej. W 1983 r. zastosowano je w 4356 przypadkach (7,2%). W tym roku w związku z negatywnym przebiegiem próby wymierzono karę w 148 przypadkach.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² Z. Karpati: *Nehany gondolat a figyelméletésről (Niektóre zagadnienia upomnienia)*, „Magyar Jog”, 1965, nr 3.

⁹³ L. Viszokay: *A megrovas a katalyos büntető Törvénykönyeben (Nagana według obowiązującego k.k.)*, „Magyar Jog”, 1980, nr 12.

Już w 1841r. Bertalon Szemere w pracy poświęconej karze śmierci⁹⁴ przedstawił tak wyczerpujące argumenty przemawiające za zniesieniem tej kary, że—jak twierdzi T. Kiraly⁹⁵—i dziś trudno byłoby napisać pracę o większej sile przekonywania.

Dzieło Szemere'a wpłynęło w jakiejś mierze na uregulowanie zawarte w pierwszym węgierskim kodeksie karnym — sławnym kodeksie Csmegi — w którym kara śmierci miała charakter wyjątkowy. Tą wyjątkowość jeszcze dobitniej podkreślano tuż przed I wojną światową, ograniczając możliwość zastosowania kary śmierci tylko do jednej z postaci morderstwa.

W latach 1880—1887 Węgierska Kuria — najwyższa instancja sądowa funkcjonująca do 1949 r. — orzekała przeciętnie 12 kar śmierci w roku za morderstwa, w latach 1888—1912 zaś już tylko 1—2 tego rodzaju kary. Do ich wykonania dochodziło jeszcze rzadziej⁹⁶. Warto przy tym zwrócić uwagę na to, że chociaż liczba zabójstw i morderstw była na Węgrzech podobna jak w większości innych europejskich państw, to jednak ich udział w strukturze skazań był bardzo wysoki⁹⁷. Świadczy to o umiarkowanym sięganiu przez węgierską Kurię po najwyższy rodzaj kary.

Podczas I wojny światowej i w okresie międzywojennym stopniowo rozszerzano zagrożenie karą śmierci⁹⁸.

Podobny proces miał miejsce po zakończeniu II wojny światowej. Karę śmierci za przestępstwa polityczne przewidywał m.in.: dekret nr 1440 z 1945 r. o przestępstwach wojennych i antynarodowych, ustawa nr VII z 1946 r. o ochronie demokratycznego ustroju państwowego i republiki, przestępstwa ekonomiczne zaś m.in.: rozporządzenie nr 8800 z 1946 r. o ochronie ustroju ekonomicznego, dekret nr 4 z 1950 r. o ochronie planu pięcioletniego oraz dekret nr 24 z tegoż roku o ochronie własności społecznej.

W części ogólnej k.k. z 1950 r. kara śmierci nie miała charakteru wyjątkowego. Jedyne wyłączenie podmiotowe, jakie zawierała ustawa, dotyczyło osób, które w chwili czynu ukończyły lat 18, ale nie osiągnęły jeszcze wieku 20 lat. W miejsce kary śmierci osobom tym wymierzano dożywotnie więzienie (§ 53).

Z dostępnych danych wynika, że w latach 1952—1957 sądy powszechne wymierzyły karę śmierci 140 osobom, w tym 60 osobom w 1957 r. Tak wysoka liczba orzeczonych kar śmierci w jednym roku miała bezpośredni związek z wydarzeniami po 23 X 1956 r.

⁹⁴ B. Szemere: *A büntetésről a küllőne sehen a halálhiintetésről (Kara i wyjątkowość stosowania kary śmierci)*, Buda 1841.

⁹⁵ T. Kiraly: *Nowy kodeks karny...*, s. 720.

⁹⁶ T. Horvath: *A halálbüntetés a szocialista országok büntetőigában (Kara śmierci w prawie karnym państw socjalistycznych)* („Allam-ües Jogtudomány”, 1975, nr 4, s. 529—530).

⁹⁷ *Ibidem*.

⁹⁸ *Ibidem*.

Za lata 1958—1961 nie opublikowano dotychczas danych o liczbie orzeczonych kar śmierci.

Zgodnie z k.k. z 1961 r., kara śmierci mogła być orzeczona jedynie wobec osób, które w chwili czynu ukończyły 20 rok życia (§ 36) i tylko wówczas, gdy celu kary nie można osiągnąć inną karą (§ 64 ustęp 2). Wyjątek od pierwszego z tych wyłączeń zawierał § 103 ustęp 3, zezwalając a stosowanie kary śmierci wobec żołnierzy, którzy nie ukończyli 20 lat.

W części szczególnej (łącznie z przestępstwami wojskowymi) karę śmierci przewidywały sankcje 27 przestępstw, w tym 9 przestępstw politycznych i jednego przeciwko wymiarowi sprawiedliwości (kwalifikowany bunt w więzieniu).

Dekret nr 28 z 1971 r. dokonał dwóch istotnych zmian dotyczących kary śmierci. Po pierwsze, zniósł tę karę za przestępstwa przeciwko mieniu (po raz ostatni kara śmierci za to przestępstwo była orzeczona w 1956 r.) i jednocześnie wprowadził do sankcji nowej dyspozycji § 192 ustęp 2 k.k. (kwalifikowane przestępstwo przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu) w miejsce dotychczasowego §190 ustęp 2 k.k. Po drugie, ze względu na zbyt dużą przepaść między karą śmierci a karą 15 lat pozbawienia wolności oraz w celu ograniczenia stosowania kary śmierci — przywrócił dożywotnie pozbawienie wolności.

W latach 1961—1983 sądy powszechne orzekły karę śmierci wobec 105 osób w olbrzymiej większości za kwalifikowane zabójstwo. Od 1968 r. karę tę wymierzano wyłącznie sprawcom zabójstw⁹⁹.

W uzasadnieniu do projektu k.k. z 1978 r. stwierdzono, iż „rozwój prawa socjalistycznego dąży do stopniowego spychania na drugi plan a docelowo do zniesienia kary śmierci, jednakże obecnie nie jest jeszcze aktualne ani zniesienie, ani nawet większe ograniczenie kary śmierci¹⁰⁰.

W stosunku do poprzednio obowiązującej ustawy, nowy k.k. bardziej dobitnie podkreślił wyjątkowy charakter kary śmierci. W świetle § 84 aby wymierzenie kary śmierci było możliwe, wymagane jest spełnienie dwóch dodatkowych przesłanek. Po pierwsze, zarówno czyn, jak i sprawca muszą przedstawiać wielkie społeczne niebezpieczeństwo. Po drugie, musi występować wyjątkowo wysoki stopień zawinienia. Wyjątkowy charakter kary śmierci odzwierciedla także § 39 ustęp 1 k.k., który głosi, że może być ona zastosowana tylko wobec osoby, która w chwili czynu ukończyła 20 rok życia. Podobnie jak w poprzednio obowiązującym k.k., wyjątek dotyczy żołnierza.

⁹⁹ J. R. Kubiak: *Kara śmierci w europejskich państwach socjalistycznych*, „Palestra”, 1982, nr 10.

¹⁰⁰ To oficjalne uzasadnienie zostało skrytykowane w toku interesującej dyskusji zorganizowanej w 1984 r. przez Zrzeszenie Prawników Węgierskich. Dr Endre Bocz, wiceprokurator Prokuratury stołecznego miasta Budapesztu, wprost stwierdził, że nic wiadomo, jakie warunki społeczne sprawiają, że obecnie nie jest jeszcze aktualne ani zniesienie, ani nawet ograniczenie kary śmierci (*Jogász Szbvetségi Ertekezések*, Budapest 1984, s. 103).

Ponieważ jednak do obowiązkowej służby wojskowej można powoływać ochotników i młodych mężczyzn przyjętych na studia w szkołach wyższych już po ukończeniu 17 lat, poprzednio kara śmierci mogła być również stosowana wobec żołnierzy, którzy nie ukończyli jeszcze 18 roku życia. Obecnie obowiązujący k.k. (§ 126) pozwala na zastosowanie kary śmierci wobec żołnierzy, którzy ukończyli 18 lat a nie ukończyli jeszcze 20 roku życia, jeżeli przestępstwo poważnie narusza interesy wojskowe.

W niewielkim zakresie ograniczony został krąg przestępstw zagrożonych karą śmierci. Obecnie karę tę przewidują sankcje 25 przestępstw. Karą śmierci zagrożone są więc:

a) niektóre przestępstwa polityczne, w tym: — kwalifikowany spisek (inicjatorowi i przywódcy spisku poważnie zagrażającego ustrojowi państwowemu, społecznemu lub ekonomicznemu państwa może być wymierzona kara śmierci — § 139 ustęp 3) ; — kwalifikowany bunt (organizatorowi i przywódcy buntu dokonanego z bronią w rękę lub w czasie wojny może być wymierzona kara śmierci — § 140 ustęp 4); — kwalifikowana dywersja (dywersja pociągająca za sobą szczególnie ciężkie skutki albo dokonana w czasie wojny — § 142 ustęp 2); — kwalifikowany akt terrorystyczny (zabójstwo członka organu przedstawicielstwa narodowego, kierownika organu państwowego lub organizacji społecznej za jego działalność ukierunkowaną na urzeczywistnienie interesów budowy socjalizmu — § 143 ustęp 2); kwalifikowana zdrada Ojczyzny (zdrada pociągająca za sobą ciężkie skutki albo dokonana przy wykorzystaniu stanowiska służbowego lub oficjalnego polecenia, albo też dokonana w czasie wojny — § 144 ustęp 2); okazanie pomocy wrogowi w czasie wojny lub wyrządzenie szkody siłom zbrojnym swojego państwa lub jego sojuszników (§ 146 ustęp 1); kwalifikowane szpiegostwo (wydanie tajemnicy państwowej przez osobę będącą członkiem organizacji szpiegowskiej albo w czasie wojny—§ 147 ustęp 2); popełnienie wymienionych przestępstw przeciwko innemu socjalistycznemu państwu (§ 152);

b) 1 przestępstwo przeciwko ludzkości (ludobójstwo—§155 ustęp 1);

c) 13 przestępstw wojskowych. (§s 158 ustęp 2, 160, 163 ustęp 2, 343 ustęp 4, 346 ustęp 1, 347, 348 ustęp 3, 352 ustęp 3 i 4, 354 stęp 3, 355 ustęp 5, 363 ustęp 2, 364, 365);

d) 1 przestępstwo przeciwko osobie (kwalifikowane zabójstwo zabójstwo z premedytacją, z chęcią zysku lub z innych niskich pobudek lub w podobnych celach, ze szczególnym okrucieństwem, przeciwko osobie urzędowej w czasie lub z powodu wykonywania obowiązków służbowych, wobec wielu osób, sposobem, który stwarzał niebezpieczeństwo dla wielu ludzi, przez recydywistę specjalnego — § 166, ustęp 2);

e) 2 przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu (terroryzm kwalifikowany — w wyniku którego doszło do śmierci lub wyrządzenia wielkiej szkody, albo też dokonany w czasie wojny — § 261 ustęp 2, porwanie

samolotu, w wyniku którego jedna lub więcej osób poniosła śmierć — § 262 ustęp 2).

Zdaniem T. Horvatha¹⁰¹ —który jako jeden z nielicznych przedstawicieli węgierskiej nauki otwarcie występuje przeciwko karze śmierci — ogólnoprewencyjne oddziaływanie tej kary w odniesieniu do przestępstwa przeciwko państwu oraz przeciwko bezpieczeństwu i porządkowi publicznemu nie może być niczym usprawiedliwione. Jeżeli zaś chodzi o kwalifikowane zabójstwo, to doświadczenia praktyczne i szereg argumentów teoretycznych przemawiają za tym, iż kara śmierci nie ma powstrzymującego wpływu na potencjalnych sprawców. W warunkach pokojowych, przy stabilizacji stosunków społecznych, kara śmierci jest z punktu widzenia polityki karnej niecelowa. Ochronę społeczeństwa w wystarczającym stopniu może zapewnić długoterminowe pozbawienie wolności, a w wyjątkowych wypadkach dożywotnie pozbawienie wolności. Jedynie w warunkach wojny i bezpośredniego zagrożenia bezpieczeństwa państwa ochrona społeczeństwa może być urzeczywistniona przez odwołanie się do kary śmierci.

W analizowanym okresie wydano siedem amnestii: w 1953 r., 1955 r., 1960 r., 1963 r., 1970 r., 1975 r. i 1985 r.

VI. PODSUMOWANIE

Dokonana na podstawie oficjalnych źródeł analiza dynamiki skazań osób dorosłych w latach 1948—1983 wskazuje na dużą zbieżność poważniejszych zmian w dynamice skazań ze zmianami w przepisach prawa karnego i częściowo w atmosferze społeczno-politycznej. Widoczny jest więc:

Bardzo wysoki poziom skazań pod koniec lat czterdziestych i na początku lat pięćdziesiątych (apogeum w 1952 r.) z jednoczesnymi gwałtownymi spadkami w latach wydawania amnestii i wprowadzania w życie nowych przepisów prawa karnego.

Głęboki spadek skazań w 1956 r. i 1957 r. bezpośrednio związany przede wszystkim z przebiegiem wydarzeń przed i po 23 X 1956 r. i przejściem części kompetencji sądownictwa powszechnego przez sądownictwo szczególne, którego działalność nie znajduje odzwierciedlenia w analizowanych danych statystycznych.

Względna stabilizacja poziomu skazań w latach stopniowej konsolidacji społeczno-politycznej.

Stopniowy wzrost poziomu skazań po wejściu w życie k.k. z 1961 r. i jego nowelizacji dokonanej w 1971 r., z jednoczesnymi okresowymi spadkami w latach amnestyjnych i w latach wprowadzania w życie przepisów modyfikujących k.k.

¹⁰¹ T. Horvath: *A halâibüntetés...*, ś. 538—539. Identyczne stanowisko reprezentował ten autor w trakcie dyskusji zorganizowanej przez Zrzeszenie prawników — zob. przypis 100.

Wzrost poziomu skazań po wejściu w życie k.k. z 1978 r.

Współczynnik skazań na 100 tys. mieszkańców w 1983 r. był ponad 2,5 raza niższy niż w 1952 r., lecz niewiele niższy niż w 1961 r.

Wzrost poziomu przestępczości w ostatnich latach widoczny jest także na tle dostępnych danych ze statystyki milicyjno-prokuratorskiej. Pomiedzy 1965 r. a 1985 r. liczba ujawnionych przestępstw wzrosła o ponad 1/3 i wykazuje stałą tendencję wzrostową.

W strukturze przestępczości (według systematyki kodeksowej) podstawowe znaczenie odgrywają przestępstwa przeciwko mieniu (około 60% ogółu ujawnionych przestępstw), przestępstwa komunikacyjne (około 12—13%), przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu (w tym zwłaszcza chuligaństwo i pasożytnictwo) oraz przestępstwa przeciwko osobie (około 7—8%).

W porównaniu z 1965 r. w latach osiemdziesiątych trzyipółkrotnie wzrosła liczba kradzieży z włamaniem, ponad siedmiokrotnie zaś liczba grabieży. O ponad 1/3 wzrosła także liczba przestępstw komunikacyjnych. Niewielką tendencję wzrostową wykazują także przestępstwa przeciwko osobie, z tym że liczba zabójstw wykazuje stabilizację. Jednakże poziom zabójstw na Węgrzech od wielu lat znacznie przewyższa średni poziom europejski (współczynnik zabójstw na 100 tys. mieszkańców wynosił w latach 1979—1983 średnio 3,8). Wzrost przestępczości objął również, przestępstwa finansowe (walutowe, celne, podatkowe) zabrane w grupie przestępstw przeciwko gospodarce narodowej.

Polityka karna sądów węgierskich ulegała¹ dosyć częstym spektakularnym przeobrażeniom. Stabilizację wyrażającą się w ograniczaniu stosowania bezwarunkowego pozbawienia wolności i szerokim stosowaniu kary grzywny oraz, innych środków wolnościowych osiągnęła na początku lat siedemdziesiątych. Jednakże wzrost przestępczości w latach osiemdziesiątych wpłynął na częstsze stosowanie przez sądy bezwarunkowego pozbawienia wolności, a co za tym idzie na zwiększenie się populacji więziennej. W 1979 r. liczba osób pozbawionych wolności wynosiła 16764 (157 na 100 tys. mieszkańców), w 1984 r. zaś -21884 (205 na 100 tys. mieszkańców).

Warunkowe zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności nie cieszy się na Węgrzech taką popularnością jak w innych europejskich państwach socjalistycznych. Średnio co piąty skazany korzysta z warunkowego zawieszenia wykonania kary.

W 1973 r. po raz pierwszy sądy orzekały więcej kar grzywny (48,8%) niż kar pozbawienia wolności (43,9%). W kilku następnych latach udział kary grzywny w strukturze kar nie przekroczył nawet 50%. Jednakże po wejściu w życie nowego k.k. nastąpił nieoczekiwany spadek częstości orzekania kar grzywny, będący m.in. następstwem dekryminalizacji niektórych drobnych przestępstw oraz wprowadzenia nowego środka karnego bez pozbawienia wolności oddania na próbę. W 1983 r. udział grzywny spadł do poziomu 40% ogółu skazań.

Do kary pracy poprawczo-wychowawczej sądy węgierskie odnosiły się z dużą rezerwą już od samego początku jej wprowadzenia w 1950 r. Przez kilkanaście lat jej udział w strukturze kar nie przekroczył 10%. Po wejściu w życie k.k. z 1961 r. jej udział początkowo przejawiał tendencje wzrostowe (15,8% w 1964 r.), lecz później zaczął systematycznie spadać aż do 4% w 1983 r.

W latach 1962—1983 sądy powszechne orzekały karę śmierci wobec 105 osób w olbrzymiej większości za kwalifikowane zabójstwo. Od 1968 r. karę tę wymierzano wyłącznie sprawcom zabójstw.

Poziom ujawnionej przestępczości na Węgrzech w 1984 r. był identyczny jak w Polsce (1470 na 100 tys. mieszkańców), lecz reakcja na wzrost przestępczości była na Węgrzech znacznie bardziej spokojna i wyważona niż w Polsce.